

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Umělecký mobiliář farních a filiálních kostelů na Šluknovsku od r. 1620.
Studie z dějin křesťanské ikonografie

Art equipment in the parochial and filial churches in the region of Šluknov
from the year 1620.

A study from the history of Christian iconography

Stefanie Bílková

Vedoucí práce: Mgr. Dušan Foltýn
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání — Dějepis se zaměřením na vzdělávání

2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Umělecký mobiliář farních a filiálních kostelů na Šluknovsku vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití pramenů a literatury v práci uvedených. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala především vedoucímu své práce Mgr. Dušanu Foltýnovi, že mi svými radami pomohl nejdříve specifikovat vybrané téma a nakonec tuto práci finalizovat. Dále bych chtěla poděkovat za ochotu pracovníkům všech archivů, které jsem po dobu vypracovávání navštívila. Jmenovitě ještě panu Barusovi z Archivu Biskupství litoměřického, který mi velice ochotně vyšel vstříc. Poděkování patří i všem správcům regionálních kostelů, kteří mi umožnili přístup do studovaných objektů. V neposlední řadě patří poděkování mé rodině, která mě morálně podporovala po celou dobu studia tématu. Úplně poslední poděkování bych chtěla věnovat Anně-Marii Rabové a Jitce Bílkové za pomoc s korekturou a věcné připomínky k jazykové části práce.

Anotace

Tato práce je věnována vývoji uměleckého mobiliáře vybraných pěti kostelů na Šluknovsku od roku 1620 po současnost. Kromě inventárního vývoje se práce u všech objektů zaměřuje i na stručné vylíčení historie, ikonografický popis současného mobiliáře a na stavební charakteristiku. Práce přináší ucelený pohled na vybrané objekty a snaží se o sumarizaci získaných poznatků v dané oblasti. Součástí práce je vyhledání a kritické zhodnocení různých zdrojů informací. Autorka v práci používá především archivní prameny v podobě dobových inventářů a v některých případech jsou užity zdroje sekundární, jakými byla v tomto případě především regionální literatura.

Klíčová slova: farní kostely, ikonografie, baroko, Šluknovsko

Annotation

This thesis is concerned with progression of artistic mobiliary of five churches of choice in Šluknov area from the year 1620 up until now. The thesis is focused on concise outline of the history, iconographic description of current mobiliary, characteristics of the building as well as the progression of inventory. The thesis offers a complete view of chosen objects and tries to summarise acquired knowledge of the area. Research and critical evaluation of different information sources is part of the thesis. The author uses mostly archive sources in the form of period inventories. In certain cases secondary sources are used, these include mostly regional literature.

Key words: parish churches, iconography, baroque, region of Šluknov

Obsah

1 Úvod	6
2 Literatura, prameny a metodika práce	8
2.1 Literatura a prameny.....	8
2.2 Metodika práce	9
3 Kostel svatých Šimona a Judy v Lipové.....	11
3.1 Historie kostela.....	11
3.2 Vývoj inventáře	13
3.3 Stavební popis	14
3.4 Současný stav mobiliáře	15
3.5 Shrnutí	18
4 Kostel Navštívení Panny Marie v Lobendavě	19
4.1 Historie kostela.....	19
4.2 Vývoj inventáře	20
4.3 Stavební popis	22
4.4 Současný stav mobiliáře	22
4.5 Shrnutí	24
5 Kostel svatého Mikuláše v Mikulášovicích.....	26
5.1 Historie kostela.....	26
5.2 Vývoj inventáře	28
5.3 Stavební popis	30
5.4 Současný stav mobiliáře	31
5.5 Shrnutí	33
6 Kostel svatého Bartoloměje ve Velkém Šenově	34
6.1 Historie kostela.....	34
6.2 Vývoj inventáře	35
6.3 Stavební popis	37
6.4 Současný stav mobiliáře	37

6.5 Shrnutí	38
7 Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Vilémově.....	40
7.1 Historie kostela.....	40
7.2 Vývoj inventáře	41
7.3 Stavební popis	42
7.4 Současný stav mobiliáře	43
7.5 Shrnutí	45
8 Závěrečná komparace	47
8.1 Oltáře	47
8.2 Křížové cesty	48
8.3 Vitráže	49
8.4 Umělecká výmalba	49
8.5 Kazatelny	50
8.6 Křtitelnice	50
8.7 Náboženská bratrstva.....	51
8.8 Mariánský kult.....	51
8.9 Zemští patroni.....	52
8.10 Kulty jiných světců.....	53
9 Závěr.....	55
10 Seznam pramenů a literatury	57
11 Obrazové přílohy	61
Kostel v Lipové	61
Kostel v Lobendavě	62
Kostel v Mikulášovicích.....	63
Kostel ve Velkém Šenově.....	64
Kostel ve Vilémově	65

1 Úvod

Šluknovský výběžek patří v současnosti k jedné z méně probádaných oblastí, co se studia historie týče. V době monarchie se oblasti přezdívalo severočeské Nizozemí, a nedalekému městu Rumburk dokonce Paříž severu. Region byl jedním z průmyslových center podunajské monarchie, a to především díky rozvinuté textilní výrobě, vezměme si třeba slavné „jägrovky“ vyráběné v Krásné Lípě. Dařilo se ale i dalším odvětvím průmyslu – velice známým produktem této oblasti byly také charakteristické motocykly Čechie-Böhmerland nebo proslulé nože „rybičky“ vyráběné v Mikulášovicích. S rozvojem průmyslové výroby šel ruku v ruce i rozvoj infrastruktury, a tak je v severních Čechách pravděpodobně nejhustší železniční síť v republice vůbec.

Bouřlivé 20. století vneslo změny i do nejsevernějších končin Čech a postupně se z této části země stávala periferie. Výroby ve velkém začaly zanikat, i když v současnosti se objevuje snaha o obnovení jejich tradice.

Ovšem i duchovní život byl pro místní obyvatele nesmírně důležitý, už jen vzpomínky dosud žijících pamětníků na to, jak často se dříve ve výběžku biřmovalo, hovoří za své. Dříve bylo biřmování velikou slavností, kterou podstupovaly ročně dvě až tři desítky mladých věřících najednou. Také v současné době se v okolí biřmuje většinou jednou za rok, ale počty biřmovaných by se daly spočítat na prstech jedné ruky. Naprosto nejcharakterističtější náboženskou tradicí v dané oblasti byly takzvané *Osterreiten*¹, kdy skupina jezdců na koních jezdila kolem vsi s prapory a zvěstovala zpěvem zmrtvýchvstání Krista. Tato tradice však s výměnou obyvatel zanikla. Dodnes se udržela a s velikou slávou se pořádá například v nedalekém Budyšíně. V posledních letech se však z iniciativy posledních pamětníků a místních nadšenců daří tuto jezdeckou tradici obnovit v Mikulášovicích, kde se na Velikonoční neděli koná společná mše pro celou poustevenskou farnost. Nesmíme také zapomenout, že ve Šluknovském výběžku bychom našli jednu z bazilik minor, a to ve Filipově, který se díky Filipovskému zázraku stal jedním z velkých poutních míst širokého okolí.

Je všeobecně známo, že do konce druhé světové války celý Šluknovský výběžek ve většině obývalo původní německé obyvatelstvo, které přirozeně mělo k oblasti blízký vztah, bylo nositelem místních tradic, a především historické paměti. Po druhé světové válce se následkem odsunu stala z německého obyvatelstva v tomto kraji spíše minorita. V pohraničí se začali usidlovat Češi. Nově příchozí obyvatelstvo ovšem nemělo ke kraji takový vztah jako to

¹ Velikonoční jízdy.

původní, chyběla jim zmiňovaná tradice a historická paměť. Některá hezká místa byla nově příchozími zničena, nebo s nimi bylo zacházeno velice nešetrně. Odstrašujícím příkladem budiž zámek v Lipové, z něhož se staly kasárny a všeobecně ve 20. století chátral.

Nyní, desítky let po odsunu sudetských Němců, se začíná mnoho laických badatelů zajímat o historii těchto míst. Výsledky jejich práce jsou veřejností přijímány dogmaticky, ovšem jejich práce není příliš inovativní. Nemějme jim to za zlé, ale jejich díla, můžeme-li to tak nazvat, jsou povětšinou pouze otrocké překlady starých německých vlastivěd. Nejčastěji mají k dispozici vlastivědu šluknovského učitele Josefa Fiedlera, jehož nekriticky překládají a informace si většinou neověřují, byť se občas s archivními prameny dostávají do rozporu. Po vlastivědných dílech je v současnosti stále velká poptávka, a proto se překlady často objevují i na oficiálních webech obcí, kde potom může poučený čtenář nalézt spoustu nonsensů, jako například: „Také reformace probíhající v 17. století v Rakousku-Uhersku rychle postoupila do Mikulášovic.“² Tato citace je značně signifikantní tomu, co je veřejnosti prezentováno.

Současně také na Šluknovsku vzrůstá zájem o nemovité památky včetně těch sakrálních. Všeobecně se jedná o mnohé opravy církevních objektů, v poslední době z těch větších oprav zmiňme rekonstrukce v Lipové a Velkém Šenově, ale rekonstruovaly se i menší kapličky a křížky u cest. V publikační činnosti byla v poslední době populární tematika křížových cest a naprostým tematickým „evergreenem“ je především Loretánská kaple v Rumburku.

Šluknovsko není krajem hradů nebo zámků, ale spíše krajem roubenek, a především krajem národního parku. Těmi nejzachovalejšími místy historické paměti jsou v této oblasti kostely, jimž jsem se rozhodla věnovat svou bakalářskou práci.

² Kostel sv. Mikuláše [online], [cit. 16. 6. 2016]. Dostupné z: http://www.mikulasovice.cz/cz/clanky/detail?id_clanky=5058&id=5596.

2 Literatura, prameny a metodika práce

V následující kapitole, dříve než přejdeme k jádru samotné studie, bude popsána struktura celé práce, potažmo struktura jejích kapitol. Blíže se seznámíme s literaturou a prameny, jež s tématem souvisejí, a také se budeme věnovat metodám výzkumu.

2.1 Literatura a prameny

Jak bylo již přiblíženo v úvodu, česky psaná komplexní literatura k regionu prakticky neexistuje. Většina literatury o daném regionu je německé proveniencí. Nejpřesnější jsou proto povětšinou staré vlastivědy. Jedna z rozšířenějších pochází z roku 1898 a je dílem šluknovského učitele Josefa Fiedlera. Výtisky se ve většině případů předávají z generace na generaci v rodinách starousedlíků. To je i případ vlastivědy, která byla použita v některých částech této bakalářské práce.

Další ze známých vlastivěd vycházely hlavně v Německu, kam se uchýlila velká část původních německých obyvatel. Jde například o knihu *Der Heimatkreis Schluckenau im nordböhmisches Niederland*. Ta dokonce byla vydána až ve Frankfurtu nad Mohanem a v okruhu laických badatelů není příliš rozšířená. Dostupnost této knihy v knihovnách není také úplně běžná, výtisk použitý k vypracování této práce byl nalezen ve Státním oblastním archivu Litoměřice, konkrétně v jeho děčínské pobočce.

Nejnovější *Vlastivěda Šluknovského výběžku pro školy a veřejnost* pochází z roku 2008 a je zatím poslední vydanou regionální studií. Přestože kolektiv zpracovávající tuto publikaci čítal i několik odborníků, čerpat z publikace pro účely této práce bylo prakticky nemožné, jelikož vlastivěda obsahuje nepodložené informace a v některých případech uvádí dokonce fabulace. Navíc některá velká témata tento spis opomíjí. Obecně je možné tuto knihu označit za populární a příliš tendenční.

Mnoho obecných informací bylo pro tuto práci čerpáno z prověřených publikací, jako jsou díla Emanuela Pocheho, Karla Kuči, ale také z díla Schallerova. K těmto publikacím ještě nutno připočíst obecné ikonografické příručky a v neposlední řadě Písmo svaté.

Práce byla pro nedostatečnost sekundární literatury vystavěna převážně na primárních zdrojích. Stejně jako většina literatury jsou i prameny pouze v německém jazyce a navíc psané kurentním písmem, v některých případech velice těžko čitelným. Jedná se především o prameny písemného charakteru jako nejrůznější dopisy, darovací listiny, kroniky a především inventární seznamy. Z uvedených pak byly nejčastěji užívány inventární seznamy, ty ale neměly jednotnou formu, a tak leckdy poskytovaly rozdílné informace. V některých případech

hovořily prameny dokonce více o věcích, které nebyly předmětem této práce. Další použitý typ pramenů byly prameny obrazové jako fotografie, nákresy a konkrétní mobiliáře kostelů.

Prameny k práci byly vyhledány v několika různých regionálních archivech. Převážná část pramenů týkajících se Lipové je umístěna ve Státním okresním archivu v Děčíně ve fondu Farní úřad Lipová. K dalším lokalitám se materiál v drtivé většině nachází ve Státním oblastním archivu Litoměřice, respektive v jeho děčínské pobočce. Příslušný fond nese název Velkostatek Lipová, ve fondu bylo možné najít informace o mobiliářích, fundace, ale souhrnné informace o majitelích panství se zde dohledat nepodařilo. Poslední z navštívených archivů byl Archiv Biskupství litoměřického přímo v Litoměřicích, kde veškerý dostupný materiál k problematice byl soustředěn do fondu Archiv far I. Tento fond zahrnoval z větší části fundace, ale také množství inventárních seznamů.

K některým stavbám bylo ovšem obtížné dohledat potřebné informace, čemuž se budeme věnovat více u příslušné tematiky. Lipovské panství patřilo do majetku rodiny Salm-Reifferscheidt, jejíž členové byli často lokátory nebo iniciátory přestaveb místních kostelů. Pátrání po fondech týkajících se přímo salmovské větve Hainspach bylo však bezvýsledné. Pro určení stavební historie kostelů by mohly dobře posloužit stavebně historické průzkumy, ovšem v příslušném pracovišti Národního památkového ústavu, na Biskupství litoměřickém, ani na obecních úřadech nebyly materiály tohoto typu k dispozici. V případech dvou kostelů byly tyto studie provedeny, ale jednalo se jen o studie vnější omítky kostela nebo statické průzkumy. Tyto údaje ovšem pro tuto práci nejsou relevantní.

2.2 Metodika práce

Zpracovávané objekty byly pro práci vybrány z regionu Šluknovsko, což je pojem poměrně široký a všeobecně nespécifický. Pro potřeby této práce bylo proto třeba pojem Šluknovsko zúžit a blíže vymežit. Stanoveno tedy bylo na hranicích bývalého soudního okresu Lipová, kde bylo zpracováno celkem pět nejsevernějších dosud existujících sakrálních památek.

Dalším kritériem pro volbu objektů bylo časové vymezení jejich lokace. Práce se zabývá pouze stavbami postavenými do konce vlády císaře Josefa II., tj. do roku 1790. Jedná se především o objekty ryze barokní nebo po barokní přestavbě. Obě tato kritéria splnily kostely v Lipové, Lobendavě, Velkém Šenově, Mikulášovicích a Vilémově. Při sestavování jejich pořadí v práci byla snaha objekty seřadit dle chronologického hlediska. V průběhu zpracování se ovšem ukázalo, že o sakrální stavbě na území Lipové, Velkého Šenova a Mikulášovic máme

zprávy shodně ze stejného roku, nejsme tudíž schopni s jistotou určit, který z objektů je nejstarší. Čistě teoreticky by se za nejstarší dal považovat ten v Lipové, jelikož byl v centru panství. V práci je i z tohoto důvodu řazen na první místo. Ostatní kostely za ním následují v abecedním pořádku.

Každé ze staveb je v práci vymezena jedna celá kapitola s celkem pěti podkapitolami. Jednotlivé kapitoly začínají vždy pojednáním o historii objektu, která se snaží zachytit první zmínky o sakrální stavbě v dané lokalitě, stavební vývoj a vývoj církevní správy v dané lokalitě. Druhá podkapitola medailonků se věnuje inventárnímu vývoji v příslušném kostele, snaží se zachytit podstatné změny v mobiliáři jednotlivých staveb a případně určit dataci změn. V této části práce je uplatněna zejména komparativní metoda práce s dobovými inventáři. Přičemž spodní hranice sledování inventárního vývoje byla vymezena rokem 1620 a vývoj je veden až do současného stavu. Třetí podkapitola se zabývá krátkým stavebním popisem aktuálního stavu studovaných budov. Čtvrtá podkapitola se věnuje popisu současného stavu mobiliáře s ikonografickými poznámkami. Celou kapitolu nakonec vždy uzavírá krátké shrnutí informací o konkrétním kostele. V této části práce bylo využito rovněž konfrontační metody práce, při porovnávání informací prezentovaných vlastivědami s informacemi z pramenů.

Jak bylo výše zmíněno, staveb splňujících zadaná kritéria je celkem pět, pět je i kapitol, které jsou jim věnovány. Po těchto kapitolách následuje část, která se pokouší o závěrečnou komparaci popisovaných objektů z několika různých hledisek, jež jsou blíže rozvedena v příslušné kapitole.

3 Kostel svatých Šimona a Judy v Lipové

Lipová je dnes poměrně malá obec v severozápadní části Šluknovského výběžku. Dříve bývala velkým správním centrem celého panství a později soudního okresu. Téměř v centru obce leží kostel svatých Šimona a Judy, je středověké lokace a do nynější podoby byl přestavěn v letech 1691–93 zednickým mistrem B. Hillem. V průběhu let byl dále upravován a v 18. století přibyla věž.³

3.1 Historie kostela

Kostel v Lipové byl založen roku 1346 jako součást budyšínského děkanátu (Poche datuje první zmínku o kostelu roku 1364),⁴ společně se svými filiálními kostely v Brtníkách a Steinigtwolmsdorfu spadal pod míšeňské arcibiskupství.⁵ Místní církevní život se rychle rozvíjel a okolnosti dopomohly tomu, že se zde postupem času začaly konat pravidelné bohoslužby. O nejstarším duchovním životě v Lipové se nám nedochovalo moc zpráv. Reformace zde začala roku 1550 a je spjata s osobou Antonína von Uechtritz. Z pastorů je důležité zmínit jméno Baltzera Opitze, který roku 1584 na příkaz paní Markéty Šlejnicové převzal opatrovnictví nad vdovou po Janovi Meintzschelinovi. V době protireformace byla Lipová sídlem duchovní správy a v důsledku nepokojů došlo ke změnám. Další z osobností kolem lipovského církevního života byl Jáchym Noack, který byl duchovním v letech 1624–1635, v této době bylo pro katolictví získáno pět filiálních far, které se takto etablovaly i v době působení Antona Schlievena z Belgie v letech 1637–1640. Proti tomu se postavil evangelický farář Martin Sandrius. Roku 1667 však byla Lipová plně rekatolizovaná. Roku 1674 zde bylo zřízeno místo kaplana, do úřadu byl ale první z nich uveden až roku 1707.⁶ V současné době je Lipová přiřazenou obcí ke šluknovské farnosti.

V roce 1693 byl položen základní kámen k přestavbě místního kostela. V této době zde byl farářem František Koch a patronkou kostela byla hraběnka Markéta Salmová, rozená Slavatová.⁷ Toto datum uváděné v inventářích se dostává do konfliktu hned se dvěma staršími publikacemi, jednak se jedná o publikaci Schallerovu⁸, ale také o publikaci Mussikovu,⁹ které shodně uvádějí rok 1603. V další větě obě knihy dodávají, že tatáž žena v roce 1721 založila

³ KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002. Sv. 3, s. 505.

⁴ POCHE, Emanuel, *Soupis památek historických a uměleckých*, Praha 1937, s. 266.

⁵ Dnešní litoměřická diecéze založena až v polovině 17. století.

⁶ FIEDLER, Josef, *Heimatskunde den politischen Bezirkes Schluckenau*, Rumburg 1898, s. 385.

⁷ Státní oblastní archiv Litoměřice – Státní okresní archiv Děčín (dále jako SOKA Děčín), fond Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 105, kart.12. Inventáře kostela 1884–1895.

⁸ SCHALLER, Jaroslaus, *Topographie des Königreichs Böhmen. Fünfter Theil Leitmeritzer Kreis*. Prag und Wien 1787, s. 220.

⁹ MUSSIK, Franz Aloys, *Der Markt Schönlinde und dessen eingepfarrte Ortschaften*, Praha 1820, s. 144.

v Lipové špitál, což je z hlediska průměrného věku dožití naprosto nepravděpodobné. Kostel byl při přestavbě navýšen o dva lokty, také byla přistavěna nová kupole a roku 1781 věž. Za práce a materiál bylo z panské renty vyplaceno 4 000 říšských tolarů. Fiedler se také rovněž rozepisuje, kolik který z řemeslníků například obdržel peněz. Báň kostelní věže a kříž na její vrch byly osazeny 15. května 1695 klempířem Michlem Weiglem z Budyšína. První bohoslužba se v novém kostele konala 19. ledna 1693. Nový hlavní oltář byl instalován 8. srpna 1839, je mistrovským dílem Františka Petricha z Třebnice.¹⁰

První fara byla postavena roku 1716 a roku 1866 renovována. Nový hřbitov byl zřízen roku 1875 nedaleko kostela.¹¹ Další změny již v prostudované literatuře a pramenech nejsou zaznamenány. Z událostí 20. století je zásadní den zapsání kostela do seznamu nemovitých památek, a to 3. květen 1958.¹² Zásadní změna přišla až v roce 2014, kdy se kostel začal opravovat. Byla restaurována výmalba a upraven interiér. Z kraje roku 2015 bylo v kostele instalováno nové dřevěné obložení stěn. Dále došlo k opravám střešní krytiny nejen na věži, ale i na celé budově kostela. Zároveň byla na kostele natažena nová fasáda v červenobílé variantě.

Ve starší vlastivědě Šluknovska se Fiedler zmiňuje o bratrstvu svaté Barbory, které vzniklo při lipovském kostele.¹³ V kostele se svého času nacházel privilegovaný oltář této světice. Ve fondu Římskokatolický úřad Lipová je jedna ze složek bratrstvu věnována. Jedná se převážně o korespondenci z let 1755–1882 vedenou s vyššími církevními instancemi. V dopisech se jedná především o finanční podporu této organizace, která podle pramenů měla na starost pořádání některých církevních slavností, konkrétně slavnosti svaté Barbory a svatého Bartoloměje v nedalekém Velkém Šenově.¹⁴

Zároveň se do dnešních dnů v kostele nachází plaketa věnovaná Antonu Frindovi. Anton Frind se narodil roku 1823 v Lipové, jak nám sděluje plaketa. Bližší informace o něm opět nalezneme ve Fiedlerově vlastivědě. Od dětských let se vyznačoval pílí a později za podpory svého strýce, litoměřického biskupa Jakoba Frinda, mu bylo umožněno se dále vzdělávat. Roku 1835 odešel do Prahy. Po studiu se oddal duchovní činnosti, pro kterou byl nadšen po celý svůj život, proto také roku 1844 vstoupil do kněžského semináře v Litoměřicích. Tři roky poté přijal kněžské svěcení. Při oslavách dvousetletého výročí založení Litoměřické diecéze se Frind

¹⁰ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 386.

¹¹ *Ibidem*, s. 386.

¹² Evidenční list nemovité památky – kostel sv. Šimona a Judy [online], [cit. 16. 6. 2016]. Dostupné z: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=136009&oNazSidOb=lipov%E1&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=11.07.2016&Limit=25>.

¹³ *Ibidem*, s. 385.

¹⁴ SOKA Děčín, fond Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 341, kart. 2, Záležitosti bratrstva sv. Barbory.

rozhodl, že sepiše ucelené církevní dějiny v Čechách se zvláštním zřetelem na Litoměřickou diecézi. V roce 1874 se stal kanovníkem a rozhodl se pro zlepšení podmínek v jeho rodné Lipové. Na hřbitově nechal vybudovat kapli. Později s podporou milosrdných sester od svatého Karla Boromejského založil v Lipové školku a učiliště. Roku 1879 se nakonec stal biskupem.¹⁵

3.2 Vývoj inventáře

Nejstarší inventáře z roku 1764 popisují, že v kostele bylo více oltářů než dnešní tři, celkem sedm. Hlavní oltář byl ozdoben obrazem apoštolů Šimona a Judy Tadeáše, kolem oltáře byly ještě umístěny sochy svaté Markéty a Anežky, nad oltářem byla ještě mimo soch dvou andělů umístěna socha Jana Křtitele. Druhý oltář byl zasvěcen mučednici svaté Barboře, navíc se podle archivních pramenů jednalo o privilegovaný oltář. Po straně tohoto oltáře byla vyobrazena svatá Veronika a Rozálie, zároveň byly ještě po stranách oltáře sošky andělů. Třetí oltář byl ve své době zasvěcen Čtrnácti svatým pomocníkům a kolem něj byly sochy svatého Rocha a Šebestiána, lemovaly jej také andělé. Na čtvrtém oltáři stála socha svatého Antonína s Jezulátkem. Uprostřed pátého oltáře stála socha svatého Jana Nepomuckého s křížem v ruce. Šestý oltář je zasvěcen Matce boží, Panně Marii, u oltáře rovněž stály sochy svatého Jana Křtitele a svatého Václava. Zároveň se v blízkosti tohoto oltáře nacházely sochy svatého Josefa a svatého Františka. Poslední vedlejší oltář byl zasvěcen svaté Anně, podél tohoto oltáře stály sochy svatého Jáchyma a svatého Jana Evangelisty.¹⁶

Soupisy mobiliáře se o sedmi oltářích zmiňují až do roku 1782. Vysoký oltář tento seznam líčí stejně jako v roce 1764, druhý oltář je také popsán podobně, privilegovaný oltář zasvěcený svaté Barboře. Z oltářů vypadl zmiňovaný čtvrtý a pátý, tedy oltáře se svatým Antonínem a svatým Janem Nepomuckým. Zbytek oltářů seznam ponechává. Další soupis majetku máme až z roku 1801, v tomto roce opět nedoznal umělecký mobiliář kostela výrazných změn. Další inventář je až z roku 1810, uměleckému mobiliáři se příliš nevěnuje. Je v něm především výčet mešních liturgických předmětů.¹⁷

K výraznější změně v kostele došlo až v roce 1839, kdy byla přepracována koncepce hlavního oltáře. Obraz Šimona a Judy v pozlaceném rámu byl nahrazen sousoším Krista a dvou andělů. Proč k této změně došlo, dobové záznamy nezmiňují, pravděpodobné je, že ke změně došlo na základě donace. Roku 1843 inventář zmiňuje pouze sochy apoštolů, obraz Šimona a

¹⁵ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 220.

¹⁶ SOkA Děčín, fond Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 71, kart. 1, Inventáře církevního majetku 1764–1933.

¹⁷ *Ibidem*.

Judy, dále boční oltář svaté Anny a Marie. V tomto roce se poprvé dočítáme o existenci márnice.¹⁸

Ze stejného období máme v jiném inventárním seznamu uveden na hlavním oltáři v Lipové kříž s tělem Kristovým, obstoupeným dvěma anděly. Zaznamenány jsou také dva boční oltáře s obrazy, kříž na zdi, socha srdce Kristova. V roce 1884 už máme doloženy dva podstavce, na kterých byly umístěny sochy apoštolů Petra a Pavla. Z konce 19. století máme v inventáři zmapován i přehled muzikálí, které se v kostele nacházely, včetně toho, zda byl part určen pro smíšený sbor, varhany nebo orchestr.¹⁹ Z poloviny 19. století do konce tohoto století se také dochoval seznam míst v kostele, kde kdo seděl, v jaké výšce, a aby bylo pojmenování stran jednoznačné, zvolili jako určující prvek stranu, kde se nachází jeden z bočních oltářů „Mariaseite, Annaseite“.

3.3 Stavební popis

Jednolodní obdélný barokní kostel svatých Šimona a Judy se nachází v obci Lipová, okres Děčín. Leží v samém jádru obce na vyvýšeném pahorku. Kolem kostela se nachází místní hřbitov a památník padlým v první světové válce.

Na vrcholku barokního štítu je zlatý kříž stojící na barokní kouli se zlatými plamínky. Další dvě barokní koule jsou po stranách štítu v těsné blízkosti volut. Fasáda kostela po poslední rekonstrukci získala zpět svou původní raně barokní červenobílou barevnost, přičemž lizénové trámce jsou vymalovány barvou červenou. Průčelí kostela dominují dnes již nefunkční barokní hodiny. Uprostřed štítu se nachází kruhové okno částečně osvětlující prostor hlavní lodi kostela. Okno pod ním ve střední části průčelí potom primárně osvětluje prostor kůru. Pod tímto oknem se nachází alianční erb hraběnky Marie Markéty a jejího manžela Jana Jiřího hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka. Vstup do objektu je umožněn třemi dveřmi, které shodně vedou do předsíně kostela, ta je od hlavní lodi oddělená železnou mříží. Na místě, kde předtím stál starší dřevěný misijní kříž, stojí nyní kovový misijní kříž. Z předsíně vedou dále dvoje boční dveře na tribunu kůru.

Ke kostelu byla později přistavěna masivní hranolová věž s lomenými a podélnými okny nacházející se na východní straně presbytáře. Na jižní straně kostela vystupuje z masivu stavby jednoduchá oválná kaple. Strop presbytáře je tvořen křížovou klenbou a je paprscitě

¹⁸ SOkA Děčín, fond Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 71, kart. 1, Inventáře církevního majetku 1764–1933.

¹⁹ SOkA Děčín, fond Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 105, kart. 12, Inventáře kostela 1884–1895.

zakončen štukovou výzdobou. Strop nad hlavní lodí je plochý, kaple i sakristie jsou klenuty valeně. Na obou bocích kostela je shodně umístěno celkem šest vysokých oken s mírně lomenými oblouky. Presbytář osvětlují celkem čtyři vitrážová okna.

Vnitřek kostela je rozdělen na hlavní loď, presbytář, sakristii a věž. V hlavní lodi najdeme kůr s varhanami, které nesou latinský nápis LAVDATE DOMINVM. Atypicky jsou řešené prostory pro zpěváky a hudebníky, jsou to dřevěné vyvýšené balkony navazující na kůr a tím dotvářející třístrannou kruchtu. Dále najdeme na severní straně lodi barokní kazatelnu a ve výklenku na jižní straně je umístěna zpovědnice.

Sakristie je usazena také na východní straně kostela v prostoru za hlavním oltářem.

3.4 Současný stav mobiliáře

Přestože je kostel zasvěcen svatým Šimonovi a Judovi, hlavní oltář zpodobňuje ukřižovaného Krista. Oltář je řešen netradičním způsobem, nejedná se o oltářní obraz, nýbrž o oltářní sousoší. Pozadí prostoru vyplňuje výmalba dotvářející pochmurnou atmosféru ukřižování Krista. Nyní se dostáváme k popisu samotného výjevu. Kristus je ukřižován celkem třemi hřeby, dva z nich jsou přibity do dlaní²⁰ a třetí do nártů. Kristova hlava je skloněna mírně doprava. Na vrcholu kříže je svatozář, ze které vystupuje tabulka s latinskou zkratkou INRI, označující důvod Ježíšova ukřižování. U paty kříže leží sféra a pod ní mrtvý had. Kompozice sousoší naznačuje přemožení satana a očistění světa od prvotního hříchu. Po stranách kříže klečí dva prosící andělé. Pod sousoším hlavního oltáře můžeme nalézt svatostánek, tvoří jej pouze pozlacená skříňka bez motivu beránka, který se na svatostáncích často objevuje.

Na stejné úrovni s hlavním oltářem jsou dva průchody do sakristie, tyto brány do zaoltářní jsou na vrcholu ozdobeny relikviáři. Zajímavostí těchto relikviářů je jejich umělecké provedení, jsou řezané do podoby křížů. Při severní stěně kněžiště je umístěna socha Krista s výrazným motivem srdce, které je obtočené trnovou korunou na jeho prsou. Vedle sochy Ježíše visí na stěně obraz. Dříve byl tento obraz umístěn v hlavním oltáři a představuje nám světce, jímž je kostel zasvěcen, apoštoly Šimona a Judu. Oba apoštolové vzhlížejí k nebesům, kde jsou vymalováni dva andělé. Tito andělé podávají světčům mučednické palmové ratolesti. U nohou svatého Šimona²¹ leží pila, kterou byl sám podle legendy rozříznut poté, co s Judou měli zničit pohanskou modlu. Svatý Juda je zmíněn v Novém zákoně a to ve všech evangeliích kromě

²⁰ Ve skutečnosti byly hřeby při popravách ukřižováním zatloukány do zápěstí, jelikož v dlaních by neunesly tíhu odsouzencova těla.

²¹ Šimon Horlivec nikoli Šimon později zvaný Petr.

Lukášova, zároveň je autorem jednoho z listů v Novém zákoně, který energicky vyzývá křesťany k pevnosti ve víře.²² Na misiích byl mučednický utlučen kyjem.²³ Umučení kyjem se také jako motiv objevuje na tomto obraze konkrétně za zády apoštola Šimona.

Vedle námi popisovaného obrazu se nachází socha svatého Petra typicky zobrazeného s klíčem a knihou v ruce. Přímo naproti Petrovi při jižní straně presbyteria je ve stejné výši umístěna socha svatého Pavla, který je podobně jako Petr vysochán se svým typickým atributem, mečem.

Strop kněžiště zdobí tři elementy. Jeden z nich představuje zlatý monogram IHS. Do písmene „H“ je zasazen kříž se zlatou svatozáří. Pod monogramem jsou ještě zobrazeny tři hřeby, coby nástroje Ježíšova umučení. Další dvě zobrazení tvoří dvě totožná zobrazení bílých růží, které zdobí svorníky křížové klenby stropu.

Prostor kněžiště je od hlavní lodi oddělen plným obloukem. Na jeho severní části najdeme ukotvenou bohatě zdobená barokní kazatelna. Na protější straně oblouku jsou umístěna dvě sousoší. Přesněji, na zdi je zavěšen výjev ukřižování Krista. Podobně jako na hlavním oltáři je Kristus přibit ke kříži třemi hřeby a hřeby na rukou jsou zabodnuty do jeho dlaní. Skulptura je řešena spíše po vertikální ose, skládá se pouze z kříže a rovnou pod ním stojí se sepnutými rukama truchlící Panna Maria. Přímo pod ukřižovaným Kristem je postavena ještě horizontální pieta, jako by se nám vytvářela pomyslná návaznost na ukřižování. Kristus je sňat z kříže přímo do náruče své matky.

Oblouk samotný je vyzdoben celkem pěti obrazovými výjevy. Čtyři z těchto obrazů jsou zpodobnění světců a samotnému vrcholu oblouku vévodí bílá holubice obklopená zlatým světlem, symbol Ducha svatého. V popisu obrazové výzdoby budeme postupovat od jižní zdi, kde je také umístěno sousoší ukřižování. První postavou je starý muž písící do knihy na zlatém poli s biskupskou mitrou, biskupskou hůl mu přidržuje anděl a v pozadí malby se ještě vznáší zlatý úl. Vzhledem k tomu, že žádné klíčové atributy nejsou na malbě k vidění, není možné rozhodnout, o koho se jedná. Atribut úlu je vlastní například svatému Ambrožovi, Janu Zlatoústému, nebo Bernardovi z Clairvaux.²⁴ Z této trojice můžeme celkem klidně vyloučit Bernarda z Clairvaux, protože by byl pravděpodobně zobrazen v cisterciáckém rouchu a bez odznaků biskupské hodnosti. Muž na oblouku nad předchozím zobrazením má opět nejasné atributy, píše do knihy a anděl mu přidržuje biskupskou hůl. V kontextu s předchozím obrazem

²² List Judův.

²³ ROYT, Jan, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s. 106.

²⁴ RULÍŠEK, Hynek, *Postavy, atributy, symboly*, České Budějovice 2006, s. 386.

bychom se mohli domnívat, že se jedná o dalšího z církevních otců. Dále v pásu zdobení následuje zpodobnění Ducha svatého. Za ním je muž s papežskou tiárou, který může být kterýmkoliv papežem. Poslední muž v prostoru nad kazatelnu se od ostatních liší především tím, že nemá žádný z odznaků církevní hodnosti, a navíc je do půli těla nahý. Obdobně jako další z mužů v tomto oblouku si něco zapisuje.

Nad obloukem v úrovni Ducha svatého je ještě vyobrazení Krista jako Agnus Dei, který sedí na knize opatřené sedmi apokalyptickými pečetěmi. Strana oblouku, která je viditelná z hlavní lodi kostela, je vymalována po obou stranách postavami andělů vznášejících se na nebesích. Výrazněji z této malby vystupují dva z nich, kteří jsou jako jediní zobrazeni kompletně, tedy s celým tělem, ostatní jsou viditelní pouze částečně, jelikož jejich těla jsou zahalena oblaky. Anděl při jižní straně přináší kadidlo a druhý při severní části oblouku pochodeň.

Nyní popíšeme boční oltáře umístěné v hlavní lodi. Oltář při severní části kostela je zasvěcen svaté Anně a oltář při jižní straně Panně Marii Immaculatě. Oltářní obraz na severní části kostela představuje svatou Annu, která vyučuje Pannu Marii. Oltář svaté Anny by mohl mít souvislost s nedalekým poutním místem zvaným Annaberk, kde se do dnešních dnů koná jedna z největších poutí ve Šluknovském výběžku. Jižní oltář představuje Pannu Marii Immaculatu s rozpuštěnými vlasy, kolem hlavy má typicky dvanáct hvězd, u nohou jí leží srpek měsíce a nechybí tam ani had.

Další částí ikonografické výzdoby je nástropní malba, ta je rozdělena na centrální část a okrajovou. V rozích malby jsou čtyři andělé, kteří nesou zdravotní nápisy AVE. Na okraji blíže k oltáři je ještě umístěno vyobrazení zlatých desek desatera s čísly jednotlivých přikázání. Dominujícím prvkem malby je výjev nebes osvětlujících kostel. Budeme-li malbu popisovat svrchu, v nejvyšší části je hierarchicky nejvýše postavená osoba, Bůh. Starý muž s trojúhelníkovou svatozáří, Bůh Otec. Další část Sváté Trojice, Duch svatý, je přímo pod Bohem Otcem a jeho křídla zakrývají část rozpražených rukou Boha Otce. Pod nimi ve stejné úrovni sedí Ježíš Kristus a klečí Panna Marie. Pozadí postav tvoří sluneční kotouč. Ježíš sedí na oblaku, v ruce drží kříž a volnou rukou žehná do prostoru. Po Ježíšově levici klečí modlící se Panna Marie. Pod nimi nalézáme opět oblak, v němž se pomyslně vznáší skupinka šesti andělů. Přesně uprostřed stropu najdeme kovovou mřížku k uchycení lustru, je zlatě zbarvená a nese monogram IHS. Po stranách jsou vyobrazeni dva světci s nejednoznačnými atributy. Při severní straně je to vousatý muž s knihou a při jižní straně holobradý muž s odznaky biskupské

hodnosti. V úplně nejspodnější části malby je vyobrazena budova kostela, která je zalita slunečním světlem.

Poslední částí ikonografické výzdoby je série vitrážových oken osvětlujících prostor kněžiště. Konkrétně zleva se jedná o svatého Josefa znázorněného prostě jen s atributem lilie. Druhá vitráž, Panna Marie s dítětem, doplňuje předchozí, uzavírá symbolický celek svaté rodiny. Další okenní výjev nám zobrazuje muže ve františkánském hábitu, pravděpodobně by se mohlo jednat buď o svatého Františka z Assisi, nebo o svatého Antonína Paduánského. Muž drží v ruce lilii a knihu, což jsou atributy velice nejasné a zavádějící. Kniha v jeho ruce by mohla symbolizovat například řeholi, a v tom případě by se jednalo o svatého Františka z Assisi. Pro svatého Františka jsme se rozhodli proto, že postava na vitráži je zobrazena bez malého Jezulátka, které je pro zobrazování svatého Antonína nejtypičtější. Poslední výjev napravo zpodobňuje muže v kněžském rouchu a s křížem. S největší určitostí se jedná o svatého Jana Nepomuckého, jeho typický atribut, pět hvězd, bychom na tomto vyobrazení hledali marně, ale postava si drží prst u pusy, jako by se nám snažila ukázat svou mlčenlivost.

3.5 Shrnutí

Kostel svatých Šimona a Judy si za léta své existence prošel celou řadou stavebních úprav, ale i důrazných změn v interiéru. Ze stavebních úprav je důležité zejména zmínit přestavbu středověkého jádra do raně barokního slohu a přístavbu dominanty kostela, tedy věže. Významnou událostí nedávných let byla ještě rekonstrukce kostela v roce 2015.

Dále je zapotřebí zmínit změny kolem mobiliáře. Z původních sedmi oltářů se počet koncem osmnáctého století redukoval na dnešní jeden hlavní a dva vedlejší oltáře. Což přináší celou škálu otázek, z jakých důvodů? Jeden z oltářů byl navíc privilegovaný (oltář svaté Barbory) a kolem něj se také etablovalo místní bratrstvo svaté Barbory, z jakého důvodu tedy došlo k úpravám. Další zásadní změnou je koncepce hlavního oltáře, který se z velice časté podoby, s hlavním oltářním obrazem, změnil do podoby současné, tedy podoby jednoduchého sousoší ukřižovaného Krista a dvou andělů.

4 Kostel Navštívení Panny Marie v Lobendavě

Malá obec Lobendava a její součást Severní jsou nejsevernějšími oblastmi České republiky, pravděpodobně i kostel Navštívení Panny Marie je nejsevernějším kostelem v republice. Dříve se tímto titulem mohla pyšnit obec Fukov, ale po jejím zániku tento primát převzala právě Lobendava. Lobendavou také v minulosti vedla významná cesta spojující Prahu a Drážďany lokálně nazývaná jako „Drážďanka“. Místní barokní kostel leží v pomyslném středu obce pod Anenským vrchem.

4.1 Historie kostela

Zmínky o kostele v Lobendavě se datují už do roku 1346, tento kostel byl přidělen do působnosti děkanátu Hohnstein.²⁵ Jak to bylo s touto budovou dále, nevíme, ovšem obec Lobendava neměla do roku 1539 vlastní kostel, věřící z obce proto většinou v době před stavbou kostela chodili do města Sebnitz. Obec totiž prokazatelně spadala od roku 1449 pod duchovní správu města Sebnitz. V témže století máme zprávy o tom, že Jindřich Berka zajistil svým poddaným v Lobendavě první ranní mši v témže zmiňovaném městě Sebnitz. Jak již bylo výše řečeno, obec neměla kostel až do roku 1539, v tomto roce máme zmínky o prvním kostele v Lobendavě, a to sice o dřevěném kostele zasvěceném svatému Jiří.²⁶

Podobně jako jinde se i v Lobendavě objevila nekatolická víra. 19. června 1565 byl Ulrich Salcz, lobendavský farář, veden jako svědek. V roce 1593 byl lobendavským pastorem Jan Zeidler, před tím doložen v Brtníkách. Právě jemu se narodil syn, jenž se v roce 1624 stal sekundárním a v roce 1631 primárním pastorem v Budyšíně, kde také roku 1641 zemřel.²⁷

Roku 1624 byl odvolán farář Zeidler a v průběhu patnácti let neměla Lobendava ani kněze, ani bohoslužby. Když v únoru 1640 táhli krajinou Švédové, dosadili do Lobendavy nového pastora, Kryštofa Zeidlera, jenž byl v prosinci téhož roku vykázán. Načež 10. března 1659 nastoupil do úřadu Stefan Cometa. Ten navíc ve stejném roce nastoupil do kněžského úřadu ve Velkém Šenově, Cometa byl vůbec prvním katolickým knězem v Lobendavě.²⁸

Majitel panství hrabě Slavata zřídil roku 1669 kaplanské místo i pro Lobendavu. Roku 1674 byl v obci zřízen samostatný farní úřad pod vedením faráře Leglera a roku 1693 byla vystavěna nová fara. Roku 1706 byly položeny základy nynějšího kostela, a to krátce po tom,

²⁵ Míšeňská diecéze byla v této době rozdělena do arcikněžských stolic, těch bylo celkem dvanáct, pro tuto práci jsou důležité děkanáty Budyšín a Hohnstein.

²⁶ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 404.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

co byl po silné bouři poničen starý dřevěný kostel. Budova nového kostela byla dokončena roku 1712 pod vedením lipovského stavebního mistra Hoffmanna.²⁹

Do nově postaveného kostela byl umístěn také nový oltářní obraz namalovaný malířem B. Belauem.³⁰ Z let 1713–1715 máme doloženy zprávy o počtech věřících z více okolních farností a výjimkou není ani Lobendava, kde máme doloženo 1 997 osob.³¹ Nedlouho po dokončení stavby, sice v roce 1715, poškodil budovu silný nárazový vítr, jehož zásahem byl poškozen štít novostavby. Oprava byla ovšem poměrně rychlá, již následujícího roku byl kostel plně opraven. Neštěstí se v historii tohoto kostela objevují celkem často. V roce 1790 udeřila katastrofa znovu – kostel vyhořel až na zdi a obnovení se dočkal až roku 1796.³² Hlavní oltář představuje Navštívení Panny Marie a je dílem malíře Johanna Endlera z Mikulášovic.³³ Pro dobu postní byl pro oltář určen obraz umírajícího Spasitele od malíře Thomase. V roce 1881 byl hlavní oltář renovován a o rok později byly opraveny i boční oltáře Jezulátka a svaté Anny.

Z nejnovějších událostí je ještě důležitým bodem 3. květen 1958, kdy byl kostel zapsán do seznamu nemovitých památek.³⁴

4.2 Vývoj inventáře

Vývoj mobiliáře máme podchycen už od 18. století, z této doby se ovšem ne všechny součásti mobiliáře zachovaly, jelikož v roce 1790 udeřil požár, a všechny součásti se před ním nepodařilo zachránit.

Nejstarší mobiliář máme z roku 1747 a nabízí nám celkem květnatý popis. Ve zmíněném roce bychom v kostele našli zdobený tabernákl ozdobený pelikánem, jeho součástí byl i zdobený kříž. Dále se inventář zabývá sochami v oblasti kněžiště, jednalo se zejména o sochy zemských patronů – svatého Norberta, Vojtěcha, Václava a Víta. Na hlavním oltáři se vyjímal obraz Navštívení Panny Marie, po jehož stranách stály sochy archandělů, na pravé straně archanděl Rafael a na levé archanděl Gabriel. Dále se popis věnuje hlavnímu oltáři včetně jeho drobností, jako jsou menší serafíni na vrcholu oltáře, v jejich pomyslném středu se vyjímal jeden s pozlaceným dřevěným křížem. Poblíž hlavního oltáře se také nacházela socha svaté

²⁹ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 404.

³⁰ MUSSIK, *Der Markt Schönlinde*, s. 144.

³¹ PFEIFER, Wilhelm – MARSCHNER Erhard, *Der Heimatskreis Schluckenau im nordböhmischem Niederland*, Frankfurt am Main 1977, s. 65.

³² FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 404.

³³ Archiv Biskupství litoměřického, fond Archiv far I., Lobendava, Inventář z roku 1850.

³⁴ Evidenční list nemovité památky – kostel Navštívení Panny Marie [online], [cit. 16. 6. 2016]. Dostupné z: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=152833&oNazSidOb=lobendava&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=11.07.2016&Limit=25>.

Anny. Od kněžiště inventář přesouvá pozornost do oblasti hlavní kostelní lodi, zde je popisována kazatelna zdobená vyobrazením čtyř evangelistů. Mezi nimi je ještě umístěno zpodobnění páně. Společně s kazatelnou inventář popisuje také křtitelnici, na jejímž vrchu se vyjímá figurka Jana Křtitele.³⁵

V kostele se v této době také nacházelo několik sošek Panny Marie v různých typizovaných podobách, jednak to byla Immaculata, ale také Marie s malým Jezulátkem. V tomto inventáři jsou navíc zachyceny jesličky. Na tento seznam navazuje další, a to sice z roku 1749, představuje nám prakticky stejnou sestavu jako předchozí soupis. Navíc přidává sochy svatého Josefa, Jáchyma a Jana Nepomuckého.³⁶

Další inventáře se věnují převážně době padesátých let 18. století, konkrétně letům 1750, 1751 a 1754. Opět se jedná prakticky o ve stejné míře rozpracovaný inventář, který neopomíná i ty drobnější předměty jako jsou relikviáře, ornáty nebo antependia. Velice podrobně je zpracován zejména hlavní oltář, kde je popsán jak hlavní oltářní obraz, ale i větší či menší andělé na něm umístění. V padesátých letech je pozornost věnována i nástěnným malbám, ty byly celkem tři, dvě v oblasti kněžiště, ty představovaly Čtrnáct svatých pomocníků a svatého Blažeje, poslední z obrazů byl u velkého kříže v hlavní lodi a zpodobňoval svatou Markétu. Výzdoba kazatelny se v tomto období také nezměnila, zrovna tak je doložena i křtitelnice s Janem Křtitelem. Co se obecně sochařské výzdoby týče, ta se v tomto období nezměnila vůbec.³⁷

Poslední inventář z 18. století pochází konkrétně z roku 1779 a nepřináší do interiéru zásadní změny. Stále bychom zde našli tabernákl s pelikánem, sochy zemských patronů – Norberta, Vojtěcha, Václava a Víta. Nesmíme opomenout ani hlavní oltářní obraz Navštívení Panny Marie s anděly po stranách. Celkově je hlavní oltář, podobně jako v předchozích obdobích, velmi výstižně popsán. Není opomenuta ani kazatelna křtitelnice, kazatelna a dříve zmiňované malby Čtrnácti svatých pomocníků, svatého Blažeje a svaté Markéty.³⁸

U lobendavského kostela se podařilo dohledat inventáře z 19. století, a to hned v několika exempláři. V tomto případě je v inventářích možno dohledat i stručné informace o kostele, především téměř všechny inventáře odkazují na požár v roce 1790. Samozřejmostí je

³⁵ Státní oblastní archiv Litoměřice (dále jako SOA Litoměřice), pobočka Děčín-Podmokly, fond Velkostatek Lipová, inv. č. 396, sign. 18/2, kart. 86. Kostelní inventáře Lobendava, Inventář z roku 1747.

³⁶ Ibidem, Inventář z roku 1749.

³⁷ Ibidem, Inventáře z let 1750, 1751 a 1754.

³⁸ Ibidem, Inventář z roku 1779.

hlavní oltářní obraz Navštívení Panny Marie, ten byl jednak roku 1810 nově vyzdoben a jednak inventáře potvrzují, že oltářní obraz byl namalován v roce 1848 mladým malířem Johannem Endlerem. Na pravé straně byl dřevěný oltář s obrazem svaté Anny. Na levé straně je popisován druhý vedlejší oltář uváděný jako „Nomini Jesu“. V neposlední řadě je zmíněna také křtitelnice se soškou Jana Křtitele.³⁹

4.3 Stavební popis

Lobendavský kostel je charakteristický svým obdélníkovým tvarem s polokruhovým uzávěrem. Jeho výrazným poznávacím znamením je především věž s hodinami a cibulovou střechou nad průčelím stavby. Zajímavostí této věže je, že je v ní nyní zaznamenáno hnízdiště netopýra velkého. Fasáda kostela je členěna lizénami, ze spodní části lizén potom vystupují nad úroveň fasády částečně zazděné opěrné pilíře. Uprostřed polí dělených lizénami na podlouhlé straně hlavní lodi se ve vrchní části zdi nacházejí okna. Okna jsou zdobena frontony, které volně přecházejí do horizontální lišty, a stávají se tak částečně jejím prvkem. Prvek frontonu se opakuje na jižní straně stavby nad hlavním vstupem do budovy, jeho ústředním motivem je kříž.

Další částí popisu kostela je část vnitřní. Vnitřek kostela je členěn tradičně na hlavní loď, kněžiště a sakristii. Kněžiště je orientováno na východ, celý tento prostor je sklenut lunetovou klenbou a od zbytku kostela je odlišen konchou. Zbytek vnitřní stropní plochy, tedy strop hlavní lodi, je sklenut klenbou valenou s lunetami, celá klenba hlavní lodi je k tomu dělena do tří polí. Na stropě hlavní severní části hlavní lodi je patrné poškození palnými zbraněmi, pravděpodobně se to mohlo stát na sklonku druhé světové války, je všeobecně známo, že touto oblastí táhla 2. polská armáda a právě v obci Lobendava došlo k jedné z větších vojenských intervencí. Na klenbu stropu směrem k podlaze, zejména v okolí kněžiště, navazují pilastry s volutovými hlavicemi. Vnitřní prostor je ještě doplněn o dvoupatrovou dřevěnou emporu, v jejíž nejvyšší části jsou umístěny varhany a poskytují dostatečný prostor pro větší hudební tělesa.

4.4 Současný stav mobiliáře

Jak napovídá název kostela, Navštívení Panny Marie, je hlavní oltář chrámu zasvěcen Bohorodičce. Oltářní obrazy se v současné době podle liturgického období mění, je možno setkat se s obrazy narození Páně, ale nejhlavnější je obraz představující výjev, jemuž je kostel zasvěcen. Tedy navštívení Panny Marie. Obraz odkazuje na biblickou událost popisovanou

³⁹ Archiv Biskupství litoměřického, fond Archiv far I., Lobendava, Inventáře z let 1824–1854.

v Novém zákonu. Marie se vydala navštívit svou příbuznou Alžbětu, o níž se dozvěděla, že i přes svůj pokročilý věk čeká dítě. Marie se přesvědčila o moci Boží, a tak došla utvrzení toho, že se stane bohorodičkou.⁴⁰ Celý hlavní oltář svou výškou sahá až téměř ke stropu, na jeho úplném vrcholu je umístěn malý anděl s křížem, který zapadá do série menších andělů okolo něj. Ve vrchní části oltáře nedaleko zmiňovaných andělů výrazně doplňuje prostor symbolické vševidoucí oko, doplněné ještě dalšími menšími anděly a oblaky. Pomyslný přechod mezi horní částí oltáře tvoří lišta, na níž stojí dvě zlaté vázy. Střed oltáře, jak bylo zmíněno, tvoří hlavní oltářní obraz. Na stejné úrovni s hlavním obrazem oltáře jsou zakomponovány dva dekorativní sloupy s tordovanými dřívky a pozlacenými hlavicemi. Nejspodnější část oltáře, mimo mensu, představuje svatostánek, podobně jako více komponentů hlavního oltáře je pozlacen a je dekorován anděly. Vršek svatostánku zdobí Kristus jako Agnus Dei, tedy jako beránek. Konkrétně tento lobendavský beránek leží na knize se sedmi apokalyptickými pečetěmi a kolem něj se rozlévá svatozář. Přibližně na stejné úrovni s beránkem jsou po levé a pravé straně hlavního oltáře umístěny dvě sochy. Jedná se pravděpodobně o svatého Jáchyma a svatou Annu. Poslední částí, kterou bychom mohli označit za související s hlavním oltářem, jsou dvě brány, na jejich vrcholcích jsou umístěni dva andělé. Zbytek sochařské výzdoby v prostoru kněžiště představují dvě sochy na soklu. Socha napravo představuje svatého Antonína s Jezulátkem a knihou, druhá socha umístěná nalevo představuje svatého Josefa. Stejně jako svatý Antonín, je i svatý Josef představen s Jezulátkem na ruce.

Čistě praktické účely zastupuje v oblasti kněžiště křtitelnice, na jejím vrcholu dnes patrně chybí socha Jana Křtitele, jak lze soudit z inventářů, v nichž byla pravidelně popisována. Socha Jana Křtitele ale nechybí na dalším důležitém místě, na vrcholu kazatelny. Další zdobení kazatelny tvoří celkem pět reliéfních obrazů. Čtyři vyobrazení jsou věnovány evangelistům a v jejich pomyslném středu stojí Ježíš Kristus. V blízkosti kazatelny ještě visí obraz Jana Nepomuckého. Poslední částí oblasti kněžiště je na zdi pověšená pieta v prostoru přímo naproti kazatelně. Ani tato pieta není v námi známých inventářích blíže datována či specifikována.

V hlavní lodi těsně za kněžištěm jsou umístěny dva vedlejší oltáře situované do modro-zeleno-zlatých barev. Oltář napravo je zasvěcen svaté Anně, tu představuje i hlavní oltářní obraz, na němž svatá Anna vyučuje Pannu Marii a v pozadí je v nevýrazných barvách svatý Jáchym. Na tomto oltáři je patrné, že na něm mnoho komponentů chybí, zejména ve vrchní části oltáře je patrné, že na skobách některé části mobiliáře chybí. V samém vrchu oltáře je ještě

⁴⁰ Lk 1, 26–56.

zobrazen symbol Ducha svatého. Druhý oltář na straně pravé je zasvěcen Jezulátku, oproti oltáři předchozímu nemá v centru obrazový výjev, nýbrž je ozdoben prací sochařskou. V centru oltáře stojí na soklu pod baldachýnem socha Božského dítěte se svatozáří v pozadí. Po stranách se Jezulátku klaní dva andělé. V úplném vrcholu oltáře je svatozáří ozdoben Kristův monogram.

V hlavní lodi je také poměrně pestrá výzdoba a čítá poměrně dost položek. Jedná se o reliéfně zpracovanou křížovou cestu. Ta končí menším Božím hrobem přímo v kostele, nad nímž stojí Panna Marie Lurdká. V hlavní lodi je umístěno také několik soch, jedná se o sochu svatého Františka, sochu představující Boží milosrdenství.

Jedním z nejvýraznějších prvků výzdoby jsou nástěnné malby, které jsou rozmístěny jednak v hlavní lodi, ale také v presbytáři. Nástrovní malby hlavní lodi jsou určeny především mariánskou tematikou, ale je možno zde najít i starozákonní motivy. Mezi nejjasnější motivy ze Starého zákona patří Vyhnání z ráje, kde si můžeme prohlédnout hořekujícího Adama s Evou, před nimiž se plazí had pokušitel. Obraz je sice starozákonní tematikou ve stropním cyklu ojedinělý, ale tematicky do mariánských výjevů patří. Marie bývá označována za novou Evu, narodila se, stejně jako Adam a Eva, bez poskvrny prvotního hříchu a neposkvrněnost si udržela celý život. Centrální oblast stropu tvoří tři výjevy většího formátu a představují hlavní momenty ze života Panny Marie. Jmenovitě se jedná o Zasnoubení Panny Marie, Zvěstování Panně Marii a Uvedení Panny Marie do chrámu. Menší výjevy, mimo zmíněné Vyhnání z ráje, jsou charakteristické novozákonní tematikou, dobře rozpoznatelné malby představují Klanění pastýřů nebo Útěk do Egypta.

Malby v oblasti kněžiště jsou už jen pouze doplňujícím prvkem, netvoří je žádný z výjevů mariánského cyklu, ale představují pouze anděly na nebesích. Ve vrcholu klenby je na kartuši představen apokalyptický beránek na knize se sedmi pečetěmi a praporem.

4.5 Shrnutí

Významným prvkem lobendavského kostela je mariánský cyklus a mariánský kult obecně. Ten je přítomný nejen v oltářním obraze, ale také v nástrovní malbě. Zmínky o současné výmalbě kostela nebyly v dobových inventářích bohužel zachyceny, původní výmalba zmiňovaná ve starších inventářích byla nejspíše zničena požárem v roce 1790. Z doby před požárem máme zmínky o sochách představujících české zemské patrony, tyto sochy byly rovněž pravděpodobně zničeny ohněm, v pozdější době však mobiliář nebyl znovu doplněn o sochy zemských patronů. Jedinou věcí odkazující k českým patronům je obraz Jana Nepomuckého, o němž také nemáme v inventářích žádné zmínky. Do kostela se pravděpodobně

obraz mohl dostat svozem mobiliáře, který byl odvážen z nedalekých poutních kaplí ve 20. století. Další možností, jak se na místo mohl dostat, by mohla být donace. K mariánské tematice ještě nutno přidat tematiku anenskou, která je v kostele zastoupena v oltáři a jednou ze soch. V blízkém okolí se na Anenském vrchu a Jáchymu nachází dvě poutní kaple pojmenované shodně s vyvýšeninami, na nichž stojí.

5 Kostel svatého Mikuláše v Mikulášovicích

Malé průmyslové město Mikulášovice má půdorysný charakter řadové vesnice rozkládající se podél Mikulášovického potoka. V pomyslném středu obce stojí její hlavní dominanta – kostel svatého Mikuláše. V celé studované oblasti se kostel liší tím, že jako jediný je orientovaný na sever.

5.1 Historie kostela

Už počátkem roku 1346 měly Mikulášovice svůj kostel, který náležel k arcikněžské stolici Hohenstein a městu Sebnitz. Správu nad ním vykonávalo míšeňské arcibiskupství a budyšínský děkanát.⁴¹ Po založení litoměřické diecéze byl kostel podobně jako další v regionu přiřčen pod duchovní správu Litoměřic. Původní kostel byl malý a pravděpodobně dřevěný. Díky iniciativě pánů ze Šlejnic a místního rychtáře Jacobieho začala roku 1551 stavba kostela nového. Nový kostel měl dokonce i věžičku. Stavba prvního kamenného kostela v Mikulášovicích byla dokončena roku 1555. Zajímavostí je, že v roce dokončení ještě na věži nebyly zavěšeny zvony, a tak musel kostelník chodit v červeném kabátě a připomínat místním, že je čas na návštěvu kostela. Ve Fiedlerově vlastivědě se také můžeme setkat se zmínkou o výdělků dělníků, kteří byli vypláceni v krejcarech nebo míšeňských čtvrtáčích.⁴²

Krátce k otázce reformace, ta se v Mikulášovicích dočkala částečného ohlasu. Zejména je spjata se jmény kněží Prokopa Semela a Samiho Roschera, kteří postupně v obci působili na přelomu 16. a 17. století. Podobně jako v okolí se zde reformovaná hnutí neprosadila, a tak po krátkém intermezzu zůstává město katolické.

Za třicetileté války se obec těšila velkému přírůstku obyvatel a celkově se těšila prosperitě, proto také přestal tehdejší kostel kapacitně stačit. To bylo důvodem pro jeho rozšíření. Základní práce pod dohledem hraběte Slavaty začaly 29. dubna 1694.⁴³ Při stavebních úpravách našel jeden luteránský dělník v hlíně zahrabaný obrázek Matky Boží, který byl poté usazen do jánského oltáře v kostele. Po stavbě kostela bylo zapotřebí i nové fary, tato další stavební činnost následovala v roce 1695. Práce byly vedeny zednickým mistrem B. Hillem.⁴⁴

Nedlouho poté, roku 1701, byla dříve postavená věž navýšena přibližně o třicet loktů. Po čase ale kostel pro potřeby místních obyvatel opět kapacitně nedostačoval, a tak se v roce

⁴¹ PFEIFER, Wilhelm – MARSCHNER Erhard, *Der Heimatskreis*, s. 64.

⁴² FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 443.

⁴³ Kronika města Mikulášovice 1416–1890 [online], [cit. 18. 6. 2016]. Dostupné z: http://www.mikulasovice.cz/cz/clanky/detail.html?id_clanky=5041&id=5602.

⁴⁴ KUČA, Karel, *Mikulášovice*. In: *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, svazek 3, Praha 2008, s. 867–871.

1743 za kněze Antona Erbeny de Schönerben a rychtáře Johana Christiana Liebsche přistoupilo ke stavební úpravě budovy do nynější podoby. Stavbu nového kostela prováděl Z. Hoffmann se synem Petrem; klenbu konstruoval stavitel J. Wahner.⁴⁵ Mimořádnosti stavby si všímá i vlastivědec Fiedler „*Die Nixdorfer Kirche ist die größte und eine der schönsten im Bezirke.*“⁴⁶ Plány na přestavbu kostela počítaly s využitím budovy starší, tu nová loď kostela svým umístěním protíná. Z předchozí stavby se tedy stala pouze východní boční kaple kostela nového, jež se transformovala do podoby boční kaple na východní straně. Hlavní oltář je následkem této přestavby orientován na severní stranu. V tomto případě se nám rozcházejí informace podávané starou vlastivědou a kronikou města z let 1416–1819. V kronice jsou události roku 1743 opomenuty. Otázkou tedy je, zda se jedná o fabulaci, nebo zda Fiedler čerpal z něčeho jiného. Kronika ovšem hovoří takto: *Im Monat Oktober den Jahren 1748 wurde unter dem Pfarern Wotawa der Grundstein zur heutigen nixdorfer Pfarrkirchen gelegt, da die alte Kirche zu klein war. Dieser Pfarer folgte 1750 Josef Schenger.* Informace o začátku přestavby potvrzuje i jeden z inventářů. Navíc z něj zjišťujeme informaci, že přestavba byla vedena pod dohledem hraběte Leopolda Salm-Reifferscheidt.⁴⁷ Po skončení úprav byl roku 1751 kostel slavnostně vysvěcen za přítomnosti již jmenovaného hraběte Leopolda Salm-Reifferscheidta.

Ke zmínkám o duchovním životě v Mikulášovicích je třeba také dodat existenci barokního bratrstva Sedmibolestné Matky Boží. Zmínky o něm máme z doby hraběte Františka Viléma Salm-Reifferscheidta, v dokumentu je uveden oficiální název bratrstva tedy „*Siebenschmerzhaften Mutter Gottes*“. Hrabě se v dokumentu dále zavazuje, že bude bratrstvo za svého života chránit a přiznává mu i finanční prostředky.⁴⁸ Na toto bratrstvo odkazuje i jeden z náhrobků vestavěných do staré části kostela, který upozorňuje na pana Františka Jeronýma Lankische von Hornitz, jenž byl představitelem bratrstva Sedmibolestné Matky Boží a zemřel 14. února 1728. Máme informace i o mikulášovických varhanách, ty byly do kostela vsazeny v roce 1761 a vyhotoveny byly v Žitavě. V době jejich koupě se nejednalo o levnou záležitost, kronika města dokonce zmiňuje, že byla uspořádána veřejná sbírka mezi obyvateli pro pořízení nových varhan. Nynější varhany jsou z počátku 20. století, konkrétně z roku 1901.⁴⁹

⁴⁵ KUČA, *Mikulášovice*, s. 867–871.

⁴⁶ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 444.

⁴⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fond Vs. Lipová, inv. č. 396, sign. 18/6, kart. 86. Kostelní inventáře Mikulášovice.

⁴⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fond Vs. Lipová, inv. č. 349, sign. 2/2, kart. 86. Bratrstvo Sedmibolestné Matky Boží.

⁴⁹ Kronika města Mikulášovice 1416–1890 [online], [cit. 18. 6. 2016]. Dostupné z: www.mikulasovice.cz.

Důležitým mezníkem v dějinách stavby jako takové byl rok 1842. V kronice města Mikulášovice bychom v tomto roce našli část pojmenovanou celkem jednoznačně jako „Großer Brand“. 20. září v deset hodin dopoledne začalo hořet selské stavení a z něj se začal oheň šířit dále do města. Nevyhnul se ani kostelu, z něj byly vnošeny některé věci, ale oheň uškodil hlavně vnějšímu stavu, a to především věži včetně zvonů a hodin.⁵⁰ Počátku obnovení věže se mikulášovičtí dočkali až v roce 1862, kdy se její opravy ujal zednický mistr z Lipové Eiselt. Rok na to byla obnova věže skutečně dokončena, nová věž měřila 70 metrů a Fiedler v ní napočítal 178 schodů⁵¹. Z inventáře máme také zprávy o tom, že věž od té doby nesla čtyři zvony a měla znovu zabudované hodiny. Roku 1882 následovala renovace i zbylých částí vnějšku kostela, kde byly stále patrné stopy po požáru.⁵² Po požáru v roce 1842 byla také poničena boční kaple, ta měla vlastní oltář i lavice, dokončení obnovovacích prací se tento prostor dočkal až v roce 1905⁵³.

Důležitým bodem ve 20. století je rok 1958, od 3. května tohoto roku je objekt kostela svatého Mikuláše památkově chráněn⁵⁴. Poslední desetiletí minulého století se neslo ve snaze zlepšování současného stavu kostela. Na věž byly osazeny nové hodiny, opravovala se střecha. Hlavním iniciátorem oprav byl tehdejší páter Václav Horniak. Prvním bodem tohoto snažení byly oltáře, které byly zamořeny dřevokazným hmyzem. Při rekonstrukci hlavního oltáře bylo na zadní straně objeveno jméno pravděpodobného zhotovitele oltáře – Johanna Jacoba Wähnera. Mezi lety 2004 a 2005 probíhaly na kostele největší stavební práce od jeho předchozí přestavby. Plánovala se kompletní oprava vnějších omítek, nakonec byla opravena pouze přední strana fasády včetně restaurace soch k ní patřících, stavební práce zde prováděla vilémovská stavební firma SIOPS zastoupená panem Štefanem Szabem.⁵⁵

5.2 Vývoj inventáře

Jeden z prvních inventárních seznamů se nám dochoval z roku 1675. Inventář se zaměřuje hlavně na předměty s mešními účely. Poukazuje na zlacené monstrance, purifikatoria, korporály, počty oblečení pro ministranty a další údaje. Co se týče uměleckého mobiliáře,

⁵⁰ Kronika města Mikulášovice 1416–1890 [online], [cit. 18. 6. 2016]. Dostupné z: www.mikulasovice.cz.

⁵¹ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 444.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Kronika města Mikulášovice 1900–1908 [online], [cit. 18. 6. 2016]. Dostupné z: www.mikulasovice.cz.

⁵⁴ Evidenční list nemovité kulturní památky – kostel svatého Mikuláše [online], [cit. 18. 6. 2016]. Dostupné z: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=126794&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=02.07.2016&Limit=25>.

⁵⁵ PIETSCHMANN, Herbert, *Entsthen und Vergehen Nixdorf 1076–1946, Ergänzung zum Heimatbuch, Heft 3*, Potsdam 2004, s. 43.

mnoho informací o něm z tohoto inventáře není. O oltářích sice text informuje, ale pouze velice obecně.⁵⁶

Další inventář se dochoval z roku 1730, věci v kostele jsou v něm řazeny do několika kategorií. První z nich bychom mohli nazvat jako liturgické předměty. Z nich si můžeme uvést například stříbrnou monstranci zdobenou zlacením, stříbrnou patenu rovněž zdobenou zlacením nebo třeba malé kovové ciborium. Pomyslná druhá část inventáře se věnuje kněžským rouchům a zmiňuje některé pluvíály. V další části seznamu je také možno dohledat seznam knih v majetku kostela.⁵⁷

K výše zmíněným inventářům nutno přidat další dva z let 1754 a 1758. V inventárních seznamech se s menšími obměnami shoduje s inventáři předchozími. Z cenných mešních předmětů bychom zde podle inventárního seznamu našli stříbrnou monstranci, větší stříbrné pozlacené ciborium, nebo jedno menší ciborium zhotovené z kovu, ovšem podobně jako zmíněné větší ciborium rovněž pozlacené. V tomto inventáři bylo také možno dohledat informace o mešních rouchách, které se v této době měly v kostele nacházet.⁵⁸

V roce 1849 přibyla do kostela skleněná rakev s částí ostatků svaté Gaudencie, ty se do kostela dostaly z Lužice. V témže roce se totiž abatýší v klášteře Marienthal stala mikulášovická rodačka Theresia Hein, a ta chtěla své rodné město podarovat vzácnými ostatky. Obyvatelé obce připravovali celý týden převzetí ostatků, účastnil se ho i biskup Hille, který ostatky na prahu kostela přebral a za zvuku *Te Deum* uložil.⁵⁹

Změna přichází s inventářem z roku 1889, kde je možno se dozvědět informace i o stavebních pracích na kostele z dřívějších let. Je zde doložena boční kaple zasvěcená Panně Marii Bolestné, která byla přestavěna ze staré kaple stojící na tomto místě. Co se týče oltářů v kostele, je zde zdůrazněn zejména hlavní oltář, zasvěcený svatému Mikuláši. Obraz hlavního oltáře namaloval malíř Kracker⁶⁰, byl umístěn do pozlaceného rámu a v roce 1879 proběhla jeho renovace. V kostele se nacházely i oltáře vedlejší, mezi nejdůležitější z nich patřil oltář Bolestné Matky Boží. V jeho blízkosti bychom našli prosklenou rakev s částí ostatků svaté Gaudencie. Dále je zde zmíněn oltář zasvěcený Janu Nepomuckému, jehož součástí byla

⁵⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fond Vs. Lipová, Kostelní inventáře Mikulášovice, Inventář z roku 1675.

⁵⁷ Ibidem, Inventář z roku 1730.

⁵⁸ Ibidem, Inventáře z let 1754–1758.

⁵⁹ NOVAK, Elisabeth, *Die Heilige Gaudentia in Nixdorf*. In: *Entstehen und Vergehen Nixdorf 1076–1946*, Potsdam 1999, s. 32.

⁶⁰ SCHALLER, *Topographie*, s. 221.

zmiňovaná figurka Panny Marie, která byla nalezena při stavbě kostela. Dále oltáře svatého Josefa a oltář Božského Dítěte, na němž byly po stranách umístěny sochy svatého Josefa a svatého Jana Nepomuckého. Z tohoto seznamu se také dozvídáme více informací o kazatelně v kostele. Kazatelna se honosila sochou svatého Jana Křtitele. Dále se setkáváme s informací, že celá byla znovu ozdobena zlatem a zároveň i kompletně renovována v létě roku 1880.⁶¹

Z roku 1909 se opět dozvídáme informace o boční kapli Panny Marie Bolestné. V inventárním seznamu se dále objevují i zprávy o oltářích, opět zde najdeme hlavní oltář zasvěcený biskupu Mikuláši. Z vedlejších oltářů se stále udržel oltář svaté Gaudencie, oltář svatého Jana Nepomuckého, svatého Josefa a oltář s Madonou zasvěcený Božskému dítěti. Navíc se zde objevuje poznámka o sošce Panny Marie, jedná se pravděpodobně o onu sošku vykopanou při stavbě nového kostela.⁶²

20. století bylo poměrně bouřlivou dobou, v místě došlo k obměně obyvatelstva a později nastolený režim víru potíral. Z kostela byla někdy v tomto století odstraněna socha piety, ta stávala na oltáři v boční kapli, nyní je v depozitu Okresního muzea v Děčíně. Jednalo se o pravděpodobně nejstarší a nejhodnotnější část mobiliáře, socha je gotická a vykazuje nápadně shodné rysy se stylem mistra Týnské kalvárie. Díky přemístění socha nebyla později zcizena. V 90. letech minulého století se do kostela vloupali zloději a ukradli některé části barokních oltářů – malé hlavy andělů, jež se vznášely nad obláčky. Dnes na jejich místě pouze ční upevňovací systém, jímž byly k oltáři zachyceny. Rovněž byla ukradena část sochařské výzdoby kazatelny, jednalo se především o putta. V kostele rovněž chybí socha Jana Křtitele, která byla umístěna na křtitelnici, tu nebylo možné dohledat ani v inventáři, tak se o existenci této sochy dozvídáme ze starých fotografií. Co se týče mešního náčiní, to bychom zde hledali také marně. Je možné, že nebylo zcizeno, ale rovněž se mohlo jako součást svozu dostat na biskupství a ve velkém množství předmětů bychom je těžko dohledávali.

5.3 Stavební popis

Barokní kostel v Mikulášovicích se skládá celkem ze tří lodí – jedné hlavní, druhé boční a třetí příčné lodi. Prostory všech lodí včetně kněžiště jsou sklenuty klenbou s lunetami. Ke kněžišti je nutné doplnit, že je oblého charakteru a k jeho západní stěně doléhá sakristie. Co se týče boční kaple Panny Marie Bolestné, ta je zaklenuta šestidílnou klenbou se štukovanými

⁶¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fond Vs. Lipová, Kostelní inventáře Mikulášovice, Inventář z roku 1889.

⁶² SOKA Děčín, fond Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 71, kart. 1, Inventáře církevního majetku 1764–1933.

žebry. Ve stěnách dlouhé hlavní lodi jsou celkem dvě patra vyplněná emporami a v úplně vrchní části je prostorný kůr. Kostel je po přestavbě orientován na sever. Při západní straně hlavní lodi je ještě přidružena sakristie.

Umělecky nejzajímavější částí fasády je čelní stěna s rizalitem zakončená volutovým trojúhelníkovým štítem a doplněná celkem třemi nikami. Ve výklencích jsou umístěny celkem tři sochy, jež byly restaurovány v době opravy omítky čelní stěny. Tyto sochy (potažmo niky) jsou umístěny symetricky nad jednotlivými vstupy, zleva se jedná o svatého Jana Evangelistu, Pannu Marii Bolestnou a svatého Václava. K sochám nutno doplnit, že socha Panny Marie je opticky o dost výše než sochy ostatní. Z vystupujících částí fasády ještě je třeba zmínit symetricky rozmístěné barokní koule. Z prostorově nevystupujících částí vynikají hned dvoje malované sluneční hodiny, jež jsou umístěny v prostoru mezi vedlejšími vstupy a nikami, v nichž stojí sochy svatých Jana a Václava. Nad hlavním vstupem uprostřed je umístěn velký erb hrabat Salm-Reifferscheidt.

5.4 Současný stav mobiliáře

Jak už napovídá název kostela, hlavní oltář je zasvěcen svatému Mikuláši, ten je znázorněn na velkém oltářním obraze ve svém typickém biskupském oděvu. Hlavní oltář je zdoben zlacením, reliéfní výzdobou i sochami. V jeho svrchní části je možno rozeznat jednak malé barokní anděly, ale v samotném středu na nejvýznamnější pozici (mimo oltářní obraz) je vyobrazena Svatá trojice – Duch svatý jako bílá holubice, Kristus ve zlatém se zlatým křížem a Bůh Otec jako dobrotivý stařec. Pod tímto výjevem je umístěna tabulka s textem „*ST. NIKOLAUS bitte für uns*“⁶³. Pokud zaměříme pozornost o kus níže, přibližně na úroveň oltářního obrazu, po jeho krajích zaznamenáme dvě sochy. Obě sochy na bocích představují české zemské patrony, socha nalevo představuje svatého Václava oděného ve zlatém rouchu a s kopím v ruce, druhá socha znázorňuje svatého Víta, ten je rovněž ve zlatohávu s atributy knížecí moci, s mečem v ruce. Pod hlavním oltářním obrazem je umístěn svatostánek s krucifixem a po jeho okrajích klečí sochy dvou andělů. V oblasti hlavního oltáře bychom našli také jediná vitrážová okna v kostele. Okna v nejvyšší úrovni představují čtyři evangelisty a okna v úrovni nižší představují svatou Annu vyučující Pannu Marii. Ve druhé vitráži je zachycen svatý Josef vedoucí za ruku malého Ježíše. V oblasti kněžiště je ještě možno zaznamenat v prostoru stojící krucifix a křtitelnici, na jejímž vrcholu je jasně uvolněné místo po předchozím osazení sochou.

⁶³ Svatý Mikuláši, oroduj za nás.

Další část mobiliáře se týká postranních oltářů. Na východní straně je v apsidě situována kaple a oltář Panny Marie Bolestné. Byť se jedná o vedlejší oltář a jeho rozměry nejsou takové jako rozměry oltáře hlavního, svou výzdobou oltář upozorňuje, že je rovněž velice důležitý. Centrální výjev tvoří socha Panny Marie Lurdské, oltářní nika, v níž soška stojí, je obklopena zlatými paprsky pro zvýraznění motivu. Na první pohled lze poznat, že socha do niky nepatří, jednak z prostorových důvodů, ale dalo by se tak usuzovat i z důvodů konceptuálních, jež budou dále zmíněny. Celkový koncept oltáře by byl se sochou piety logičtější. V horní části oltáře, opomeneme-li kovové háky zbylé po ukradených soškách, jsou znázorněny motivy související přímo s Kristem. Jedná se o Krista jako Agnus Dei a přímo pod zlatým beránkem je Kristovo srdce obemknuté trnovou korunou. Pod úrovní symbolů odkazujících na Krista byly pravděpodobně dvě sochy andělů, z nich se dochovala pouze jedna, a to anděl nesoucí kříž. Pomineme-li sochy andělů po stranách oltáře, dal by se kompoziční záměr charakterizovat jako představení Kristova utrpení, které velice intenzivně prožívala i jeho matka. Další sochy andělů totiž nesou trnovou korunu a Veroničinu roušku, mezi těmito sochami je navíc v menší oltářní nise umístěn krucifix. Dalším dokladem konceptu utrpení je poté poslední část oltáře, místo obyčejného podstavce je spodní část koncipována jako zmenšený model Božího hrobu. Ve stejné části budovy se nachází, v inventářích zmiňovaný, oltář se skleněnou rakví obsahující část ostatků sv. Gaudencie.

Další z vedlejších oltářů se nachází v hlavní chrámové lodi. Po levé straně lodi se nachází oltář Božského Dítěte, v jehož centru stojí socha Jezulátka, nad nímž se vznáší symbol Ducha svatého a v samotném vrcholu Bůh Otec. Hned vedle tohoto oltáře je blíže ke vstupu do kostela umístěna kazatelna, na jejímž vrcholu je umístěna socha Jana Křtitele. Další z vedlejších oltářů v kostele je oltář svatého Jana Nepomuckého stojící po levé straně hlavní lodě v prostoru před kněžištěm. V horní části oltáře je zdůrazněn hlavní jánský atribut – jazyk opatřený aureolou. V centrální části oltáře je umístěn oltářní obraz představující světce jako kněze s andělem, přičemž nad hlavou mučedníka se typicky objevuje pět hvězd. Druhý z vedlejších oltářů u kněžiště je oltář svatého Josefa, ten je zobrazen s Jezulátkem. Nad tímto obrazem je v oltáři, na úrovni atributu jazyka v případě Jana Nepomuckého, zasazen atribut vševidoucího oka. Nesmíme opomenout výjev ve výklencích nad těmito dvěma oltáři, kde je v levé části Panna Marie, nad níž se vznáší holubice symbolizující Ducha svatého. Panně Marii zvěstuje v pravé části nad oltářem Jana Nepomuckého archanděl Gabriel. Na všech zmíněných oltářích jsou dodnes patrné uchycovací háky, z nichž byly odcizeny části oltářů.

Velice stručně ještě k obrazové výzdobě kostela, ve východní části s oltářem Panny Marie jsou rozvěšeny drobné nepůvodní obrázky, které se dochovaly v pozůstatostech v okolí kostela. V oblasti presbytáře jsou zavěšeny obrazy převážně s tematikou mariánskou, jako třeba Marie se svatou Annou, ale také bychom mohli najít i obraz s tematikou klanění tří králů. Dále bychom mohli v hlavní lodi najít ještě další dvě plátna – jedno představuje muže s kohoutem, nejspíše svatého Petra, a naproti němu na stejně rozměrném plátně je vyobrazena Marie Magdalena. Rozměrnou součástí interiéru je také velký krucifix zavěšený na stěně po pravé straně hlavní lodi.

5.5 Shrnutí

Kostel svatého Mikuláše nám představuje zajímavý případ toho, jak v této obci bujel mariánský kult. Chrám sice není zasvěcen bohorodičce, ale odkazů na její význam je tam mnoho, jen množství mobiliáře věnovaného Panně Marii je oproti zbytku kostela drtivá většina. Navíc doklad toho, že zde nevzniklo bratrstvo svatého Mikuláše, ale Sedmiboletné Matky Boží, hovoří dost výstižně o popularitě mariánského kultu v těchto místech.

O podobě kostela rozhodlo několik klíčových událostí – jednak to byl populační nárůst, jednak velký požár a v neposlední řadě aktivity místních na přelomu 20. a 21. století.

K otázce vývoje mobiliáře nutno zmínit, že nejsme schopni rekonstruovat přesný vývoj mobiliáře, jako tomu bylo v případě kostela v Lipové. Z inventářů z let před velkým požárem nemáme zprávy o přesné podobě uměleckého mobiliáře v kostele svatého Mikuláše, je možné, že dokonce shořely. Byť máme z 18. století záznamy poměrně frekventované, jedná se především o soupis mešních předmětů, knih a třeba i hudebních nástrojů. Přesné popisy oltářů, byť jen jejich hlavních součástí, jsou až z 19. století, a to v nedostačujícím počtu exemplářů. Na ně navazuje inventář z roku 1909, který potvrzuje stav z předchozího století.

6 Kostel svatého Bartoloměje ve Velkém Šenově

Město Velký Šenov leží v údolí mezi vrchy Hrazený a Partyzán na soutoku Vilémovského a Šenovského potoka. V samotném středu obce bychom našli hlavní dominantu tohoto místa – kostela svatého Bartoloměje, jemuž se budeme v následující kapitole věnovat.

6.1 Historie kostela

Už v roce 1346 je ve Velkém Šenově zmínka o existenci kostela s vlastní jurisdikcí. Kostel byl veden pod správou arcipresbyteriátu v Sebnicích a míšeňského biskupství. Ještě v roce 1470 stál v obci prvotní dřevěný kostel. Také Fiedler konstatuje, že je těžké dohledat zprávy o zániku dřevěné budovy a doby stavby nynějšího kostela, pokouší se tedy ve své vlastivědě určit alespoň přibližnou dataci stavby kostela. „*Aus verschiedenen, hier nicht eröreterbaren Gründen und Umständen lässt sich schliesen, dass die gegenwärtige Kirche in 16. Jahrhunderte erbaut wurde, wahrscheinlich um das Jahr 1585–1590.*“⁶⁴ Přibližnou dataci vlastivědec odhaduje mezi roky 1585–1590. O založení místního kostela se také vypráví v jedné z regionálních pověstí.⁶⁵

V čase, kdy se objevil nedostatek kněží, dostal se šenovský kostel pod duchovní správu Lipové, bylo to za farářů Jana Noaha de Genfelda (1624–1635) a Antonína Schlivena (1637–1640). Tohoto času ve všední dny navštěvoval duchovní z Lipové velkošenovskou farnost. V případě, že zde byl duchovní správce zahlédnut, rozezněly se všechny zvony, aby nikdo nezapomněl na své duchovní povinnosti. To trvalo celých 114 let, od roku 1668 do roku 1782. Mezi lety 1659 a 1666 pod správou Stefana Cometha byl Velký Šenov důsledně rekatolizován.⁶⁶ V současné době je Velký Šenov pod duchovní správou farnosti šluknovské.

Fiedler ve své vlastivědě rovněž zaznamenává některé důležité body z historie. Z nich je třeba zmínit vloupání do kostela 8. srpna 1681 nebo zřízení hodin na kostelní věži 12. března

⁶⁴ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 418.

⁶⁵ *Když se vesnice Velký Šenov začala rozrůstat, chyběla zde jedna důležitá stavba – kostel. Poutě obyvatel pro duchovní útěchu byly komplikované, a tak se rozhodli, že si vystaví vlastní kostel. Všichni se však nedokázali shodnout na místě, kde by nový kostel měl stát. Část obyvatel chtěla kostel na vyvýšenině zvané Urberg, část chtěla kostel na místě, kde byl před lety v zemi nalezen starý kalich. Nakonec bylo ustanoveno, že bude kostel zbudován na prvním místě, kam byly posléze navedeny kameny a dřevo, které byly pro stavbu darovány místní vrchností. Tu se ale stalo něco, co tyto plány zmařilo. Jednoho dne byla na místě určeném pro stavbu kostela nalezena dcera místního kováře, Lisa, mrtvá s nožem v srdci. Všechny materiály z místa zmizely a byl nalezen na pozemku, kde byl předtím objeven onen kalich. Tuto událost pochopili obyvatelé jako znamení shůry, aby kostel postavili na druhém místě. Záhy po činu byl odhalen i vrah, který se prozradil svým útekem. Byl jím šperkař Filip, ten byl do Lisy zamilovaný a z bezdůvodné žárlivosti se dopustil vraždy. Dívku přesvědčil, aby za ním v půlnoční čas dorazila na Urberg a tam s ním společně prosila Boha za možnost stát se prvním oddaným párem v novém kostele. V momentě, kdy Lisa modlitbu ukončila, ji Filip usmrtil. Přestože byl Filip kající, dostal zasloužilý trest.* (FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 259.)

⁶⁶ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 419.

1688. Dalšími významnými událostmi byly renovace věže v roce 1780 a květnu 1783, kdy byl položen základní kámen nové fary, ta na totožném místě stojí dodnes. Šenov krátce nato přestal být filiálním kostelem lipovské farnosti, začal zde působit Josef Hesse, rodák z Vlčí hory, působící léta jako kaplan při lobendavském kostele.

Kostel je zasvěcen svatému Bartoloměji, hlavní oltářní obraz byl namalován v Drážďanech Heinrichem Gottholdem Arnoldim. Mimo hlavní oltář v kostele dodnes najdeme další dva. Farnost zahrnovala celou správní jednotku Velkého Šenova⁶⁷ a Vilémov. Stavební úpravy byly na kostele dále prováděny až v 60. letech minulého století.

Na konci 20. století byl stav kostela poměrně špatný, od 90. let probíhaly intenzivní opravy. Kostel byl provlhlý, dodnes jsou zde patrné mapy na stěnách. Ze stěn hlavní lodi musely být odinstalovány empory a také křížová cesta, jež byla v havarijním stavu. Správa kostela se pokoušela ještě zachránit výmalbu stropu, to se nakonec nepodařilo⁶⁸. Malba byla však řádně zdokumentována a poté obnovena podle originálu. Od roku 2000, konkrétně od 6. června, je kostel zařazen do seznamu kulturních památek.⁶⁹

Větší zásah proběhl v roce 2015, kdy byla uskutečněna celková oprava vnější fasády včetně opravy věže. Kostel byl omítnut novou barvou, jejíž tón byl vybrán na základě průzkumu fasády, a na věž byla instalována nová krytina. V rámci oprav vnější omítky byly rovněž restaurovány náhrobky, které přímo zasahovaly do budovy.⁷⁰

6.2 Vývoj inventáře

Nejstarší studovaný inventář je z roku 1730 a začíná přímo popisem hlavního oltáře, zde je zmíněna výzdoba tabernáklu s důrazem na 12 malých figurek. K hlavnímu oltáři jsou přidány sochy Jáchyma a Anny a především jeho dominanta, oltářní obraz se svatým Bartolomějem. V kostele jsou mimo hlavní oltář zaznamenány dva boční oltáře. První z nich je zdoben sochami svatého Václava, Jana Křtitele a svatého Josefa. U oltáře na druhé straně máme zmíněny sochy několika dalších svatých, konkrétně Jana Nepomuckého, svaté Kateřiny a svaté Barbory. Seznam nám neopomíná ani bohatě zdobenou kazatelnu, několik křížů, malý přenosný oltář

⁶⁷ Skládající se z Velkého Šenova, Leopoldky, Malého Šenova, Janovky a Starého Hrabčcí.

⁶⁸ Viz fotografickou přílohu č. 14.

⁶⁹ Evidenční list nemovité památky – kostel sv. Bartoloměje [online], [cit. 16. 6. 2016]. Dostupné z: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=125579&oNazSidOb=Velk%FD+%A9enov&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=11.07.2016&Limit=25>.

⁷⁰ Kostel svatého Bartoloměje ve Velkém Šenově [online], [cit. 26. 6. 2016]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/generalni-reditelstvi-npu/inspirujte-se/10137-kostel-sv-bartolomeje-ve-velkem-senove>.

a obraz v inventáři označený jako „Ecce homo“. Mimo to jsou v inventáři zmíněny i mešní předměty nebo antipendia.⁷¹

Další inventář je z roku 1747, s prve zmíněným seznamem se téměř shoduje, zahrnuje ovšem i seznamy hudebních nástrojů, varhany s deseti rejstříky, z nichž je sedm manuálních a tři pedálové. Na varhany se v kostele svatého Bartoloměje už nehraje, dnes se hraje pouze na elektrické klávesy, byť je mechanismus varhan v pořádku, objevily se problémy s píšťalami. Dále je zde zmiňována zdobená kazatelna. Sochy jsou v tomto případě rozmístěny zcela stejně jako v předchozím případě. V inventáři je rovněž zmíněn malý přenosný oltář, antependium, zdobený krucifix i obraz „Ecce Homo“. Setkáme se zde i se záznamem věcí mimo hlavní prostor kostela, tedy s věcmi v sakristii, kde jsou zmiňovány především mešní roucha, ministrantské oblečení, ale také mešní předměty jako monstrance.⁷² Na tento inventární seznam bezprostředně navazuje seznam z roku 1749, který se od seznamu z roku 1747 téměř neliší.

V roce 1751 se v kostele samozřejmě nachází hlavní oltář, na jehož tabernáklu je pod křížem znovu popisováno 12 figurek. U oltáře bychom našli také několik soch, a to sice svatého Jáchyma, Annu a nechybí ani socha Panny Marie. Na oltáři zde máme zmíněn stříbrný krucifix a také tři antipendia, jedno z nich dokonce zdobené zlatou výšivkou. Boční oltář se sochou milosrdného Krista a obrazem Jezulátka. Nad tímto obrazem jsou zpodobněni svatý Jan Křtitel a svatý Václav. Dále jsou zmiňováni svatý Josef a svatá Walpurga. Na bočním oltáři bychom rovněž našli kříž a antependium. Druhý boční oltář na sobě nesl sochy svatého Jana Nepomuckého, svaté Kateřiny a svaté Barbory a našli bychom u něj rovněž jeden kříž a antependium. V kostele je také doložen velký zdobený krucifix s ukřižovaným. Na kůru kostela se v této době stále vyjímají zdobené varhany s deseti rejstříky, sedmi manuálními a třemi pedálovými.⁷³

Rok 1774 nepřinesl v inventárním vývoji žádné změny. Po tomto posledním zmíněném inventáři je v mobiliárním vývoji velký časový úsek bez materiálů. Další záznam je až z dvacátých let 20. století, a navíc se jedná o záznam velice kusý. Našli bychom v něm zmíněný hlavní oltář se dvěma blíže nespecifikovanými obrazy, dále kazatelnou se čtyřmi reliéfními obrazy. V prostoru hlavního oltáře máme zmíněny dvě blíže nespecifikované sochy zastřešené

⁷¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fond Vs. Lipová, inv. č. 394, sign. 18/4, kart. 86, Kostelní inventáře Velký Šenov, Inventář z roku 1730.

⁷² Ibidem, Inventář z roku 1747.

⁷³ Ibidem, Inventář z roku 1751.

baldachýny, v prostorech kněžiště je navíc zmíněn jeden kříž s ukřižovaným Kristem. Úplně poprvé se v tomto inventáři dozvídáme o existenci reliéfní křížové cesty.⁷⁴

6.3 Stavební popis

Jedná se o renesanční stavbu s pozdně barokními úpravami z poloviny 18. století. Kostel je jednolodní s presbytářem uzavřeným do pěti boků. Východní stranu presbytáře doplňuje ještě hranolová věž s typickou cibulovitou střechou. Charakter půdorysu věže se s přibývajícím výškou drobně mění – ze čtvercového půdorysu volně přechází do půdorysu osmibokého. Na západní straně kostela je umístěna předsunutá předsíň. Vnější omítka je na hlavní lodi rozdělena lizénovými rámci do tří stejně barevných polí. Jižní část lodi je doplněná o předsíň. Hlavní loď zastřešuje sedlová střecha krytá břidlicí. V jižní stěně kostela jsou zasazeny pamětní desky, jedna z nich je z roku 1577, je tedy možné, že je starší než stavba, v níž je umístěna. Nápis na prvním náhrobku zní: *ANNO 1577 IAR WELCHES WAR DEN 9 MARTZI ZWICHEN 8 9 IST IN GOTSELIG ENTSCHLAFEN DESSE ANDERS KVLMAN CHRISTINA VON WILMSDORF SEINE ELICHE HAVS FRAV SEIN SON FRIDRICH DEN SELEN GOT GENEDIG SEI.*⁷⁵ Celá stavba je umístěna v areálu ohraničeném zdí, v němž se nachází menší hřbitov s osmnácti náhrobky a pamětním křížem. Při jihozápadní straně areálu se nachází budova fary.

Vnitřní prostor není nijak zvlášť členitý. Mohli bychom ho rozdělit pouze na hlavní loď, presbyterium a kůr. Na čele empory kůru je umístěn reliéf s vyobrazením varhanních píšťal a slovy žalmu „Singet dem Herrn ein neues Lied“⁷⁶. Prostor nad hlavní lodí není zaklenut, je zakryt plochým stropem s výmalbou. Klenutý strop se nachází pouze nad prostorem kněžiště. Slohová podoba interiéru je nyní převážně klasicistní.

6.4 Současný stav mobiliáře

Současný mobiliář kostela je velice sporný. Většina mobiliáře popisovaného v předchozích obdobích se v kostele dnes nenachází. Hlavní oltář je stále zasvěcen svatému Bartoloměji, jehož obraz se vyjímá ve středu oltáře, představuje stahování Bartoloměje z kůže. Na okraji malby je nespolehlivě rozpoznatelné datum 1820, z čehož by se dalo usuzovat, že interiér prošel úplně kompletní přestavbou včetně oltářního obrazu. Nad hlavním oltářním obrazem je umístěn menší obraz Madony s dítětem a pod ním ještě kartuš s Kristovými iniciálami PX. Po bocích oltáře jsou na stěnách upevněny dva sokly zastřešené baldachýnem zmiňované

⁷⁴ SOkA Děčín, fond Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 71, kart. 1, Inventáře církevního majetku 1764–1933.

⁷⁵ Léta Páně 1577, 8. března mezi osmou a devátou hodinou zbožně zesnula Christina, manželka Anderse Kulmana, z Vilémova a její syn Fridrich. Bůh buď milostiv jejich duším.

⁷⁶ Zpívejte Hospodinu píseň novou.

v posledním inventáři. Z inventářů by se dalo soudit, že sochy představují Jáchyma a Annu, ale podle atributů se pravděpodobně jedná o svatou Anežku Římskou, socha má v ruce palmovou ratolest a u jejích nohou stojí jehně. Druhá socha představuje nejspíše svatého Josefa.

Další část prostoru kněžiště tvoří kazatelna s reliéfy čtyř evangelistů, ti jsou vyřezáni s psacími potřebami a především se svými hlavními atributy. Někteří z evangelistů navíc mají na částečně rozvinutých svitcích, jež svírají, zaznamenané své jméno. Zdobený je i strop kazatelny, na němž je symbol Ducha svatého. Protější stranu zaujímá velký kříž s ukřižovaným Kristem. Jedná se o typizované zobrazení – u paty kříže leží lebka, symbol Golgoty, a nad Kristovou hlavou se vyjímá nápis INRI. V pravé části kněžiště je ještě umístěna křtitelnice, na jejímž vrcholu podle stop o předchozím umístění předmětu pravděpodobně chybí socha (mohlo by se jednat o Jana Křtitele nebo pouhý kříž).

Mimo prostor kněžiště stojí dva boční oltáře. Ve středu obou oltářů stojí sochy, na levé straně se jedná o sochu Milosrdného Krista a na straně pravé o sochu Marie s dítětem. Posledním článkem současného vybavení kostela je křížová cesta. Šenovská křížová cesta je záležitost moderní doby, do kostela byla instalována na přelomu 20. a 21. století a její autorem je šluknovský malíř Jiří Petrnoušek. Zastavení křížové cesty jsou malovány výrazně červenou barvou, a byť se jedná o záležitost moderní, dalo by se říci, že jsou současnou dominantou prostoru kostela.

Jednou z posledních součástí výzdoby je stropní malba představující Krista se dvěma anděly. Anděl po levé straně se mu klaní a přináší nástroje Ježíšova utrpení, druhý anděl má v ruce kadidelnici a prosycuje pomyslný prostor obrazu kadidlem. V kostele jsou umístěny rovněž dvě vitrážová okna, v jednom případě jsou na okně zmíněni i donátoři *Den Andenken an d verstorbenen Eltern JOSEF und MARIE MÜLLER gewidmet von Ihren Kindern Josef u. Marie Anno Dom. 1924.*⁷⁷

6.5 Shrnutí

Ze všech studovaných kostelů je vývoj mobiliáře v kostele šenovském nejvíce problematický především díky nedostatečnosti materiálů. Od ostatních studovaných kostelů se šenovský liší především tím, že se pravděpodobně nejednalo o místo se silným vlivem mariánského kultu jako u ostatních kostelů v okolí, byť zde působil vliv okolních náboženských bratrstev. Navíc v současné podobě není v prostorech chrámu prostor pro zemské patrony, jimž

⁷⁷ Ve vzpomínce na zemřelé rodiče Josefa a Marii Müllerovi věnováno jejich dětmi Josefem a Marií. Léta Páně 1924.

v předchozích dobách byla věnována pozornost – v inventářích máme zmíněnou přítomnost odkazů na svatého Václava nebo Jana Nepomuckého. Proti původnímu, pravděpodobně bohatě zdobenému, baroknímu interiéru je v současné době kostel ve zdobnosti spíše minimalistický. Otázkou zůstává, pod jakým vlivem proběhly proměny interiéru a co se stalo s popisovaným inventářem z 18. století. Kostel si svou podobu uchovává poměrně dlouhou dobu, vzhledem k tomu, že nejsou zaznamenány zmínky o případných požárech, tak výraznější změny se stavba dočkala až v období baroka. V této podobě kostel setrval až do dnešní doby.

7 Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Vilémově

7.1 Historie kostela

Před reformací byla obec přiřazena k městu Sebnitz. Roku 1539 se toto město přiklonilo na stranu evangelictví, a tak se církevní správa převedla pod faru v nedalekém Velkém Šenově, se kterým bylo místo spojeno až do 20. století.⁷⁸ V jeho průběhu byla duchovní správa nad tímto místem delegována na faru v Dolní Poustevně.

Velice významnou pamětihodností je v obci dodnes kaplička s léčivým pramenem poblíž kostela. Zmiňuje ji již Fiedler ve své *Heimatskunde den politischen Bezirkes Schluckenau* z roku 1898. Příběh o objevení léčivého pramene z roku 1646 je rovněž uveden v místní kronice a v provenienci lipovského úředního archivu.⁷⁹ *Am 19. October 1646 seien der Bauerstochter Anna Grohman auf der Weide zwei Engel erschienen, welche sie auf der Wunderkraft des Brunnens aufmerksam machten und ihr aus einem Becher zu trinken gaben.[...]*⁸⁰ Velice brzy se zvěst o léčivé moci studny roznesla do kraje, také byla i mnohokrát vyzkoušena, dokonce i od tehdejších majitelů panství, hrabat Slavatů. Právě tato hrabata iniciovala stavbu kapličky nad léčivým pramenem s vyobrazením Panny Marie Bolestné, zároveň si v kapličce můžeme prohlédnout erb rodiny Slavatů.⁸¹

Nyní ke stavbě samotného kostela. Dary na jeho stavbu byly poměrně četné, například sládek z lipovského panského pivovaru daroval na stavbu 3 000 fl.⁸² Příběh o stavbě a vůbec samotném záměru kostel zbudovat je velice poutavým vyprávěním, hovoří se o hraběti Leopoldu Salm-Reifferscheidtovi, který několikrát vyvázl ze smrtelného nebezpečí a za svou záchránkyni považoval samotnou Pannu Marii⁸³. Byla to právě Panna Marie, jíž nechal hrabě roku 1726 na vršku v sousedství kapličky s léčivým pramenem zbudovat svatostánek. V kostele rovněž najdeme rodinnou hrobku Salm-Reifferscheidtů a vedle jednoho z bývalých bočních oltářů náhrobek zakladatele stavby. Rok 1731 přinesl významnou změnu v okolí kostela, hrabě

⁷⁸ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 435.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ 19. října 1646 Anna Grohmannová, dcera sedláka, spatřila na louce dva anděly, kteří ji upozornili na zázračnou sílu studně a dali jí pít z poháru. (FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 435.)

⁸¹ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 435.

⁸² SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fond Vs. Lipová, inv. č. 365, sign. 14/1, kart. 48, Kostel Vilémov – Fundace.

⁸³ *Jednou lovil v lesích v okolí Vilémova lipovský hrabě, vzdálen od svého doprovodu najednou stál tváří v tvář silnému medvědovi. Medvěd hraběte srazil k zemi dřívě, než vůbec stačil vytasit svou zbraň. Hrabě začal tedy volat o pomoc. Družina uslyšela jeho volání a urychleně se vydala svému pánovi na pomoc, když dorazili na místo, uviděli nerovný boj. Naštěstí v okamžiku nejvyšší nouze zazněl výstřel a medvěd padl do kaluže vlastní krve, hrabě byl zachráněn. Z vděčnosti za záchranu života nechal na tomto místě vystavět kapli zasvěcenou Panně Marii.* (FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 260.)

Leopold nechal zbudovat kamenný most přes nedaleký Vilémovský potok, na němž byly umístěny podstavce s kamennými sochami.⁸⁴

Kostel byl pro místní panstvo důležitým bodem a nechávali zde několikrát do roka sloužit slavnostní bohoslužby. *In der Wölmsdorfer Kirche wird alljährlich am St. Aegidi-Tage in Gegenwart des gesammten Forstpersonales der Herrschaft Hainspach ein feierlicher Gottesdienst abgehalten.*⁸⁵ Bohoslužby se zde konaly každou neděli v čase od první adventní neděle do velikonočních svátků. Každoročně byla největší událost pouť u příležitosti svátku Nanebevzetí Panny Marie, kde se scházeli místní i lidé ze širokého okolí. Ke kostelu byl roku 1844 přidružen hřbitov, který byl rozšířen v roce 1889.⁸⁶

Dalším dokladem jedinečného postavení vilémovského kostela je snaha o zvelebení vnitřního prostoru hraběnkou Thunovou, která nechala v roce 1891 renovovat interiéry kostela a také položit novou podlahu.⁸⁷

V současnosti je kostel velice problematickou stavbou, vzhledem k jeho funkci zámecké kaple nikdy nebyl v přímém vlastnictví církve. S odchodem hrabat Salm-Reifferscheidt se na kostel jako součást zámku pozapomnělo a dnes formálně nepatří nikomu, hlásá to i informace v katastru nemovitostí „vlastník neznámý“,⁸⁸ a tak jsou jakékoli stavební práce na kostele v této době nemožné. Kostel byl 3. května 1958 zapsán na seznam nemovitých památek.⁸⁹

7.2 Vývoj inventáře

Ze všech popisovaných kostelů je vývoj mobiliáře ve Vilémově nejvíce nerozklíčovaný. Záznamy o jeho vývoji máme především z 18. století, v následujících časech se prameny odmlčují. Pravděpodobně je to způsobeno zmatky kolem vlastnictví stavby, inventáře se podařilo dohledat v Oblastním archivu Litoměřice, ale v Archivu Biskupství litoměřického nebylo možno tyto inventáře dohledat. Navíc fondy, které by některé z informací mohly potencionálně poskytnout, jsou toho času nezpracované.

⁸⁴ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 436.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fond Vs. Lipová, inv. č. 365, sign. 14/1, kart. 48, Kostel Vilémov – Fundace.

⁸⁸ Nahlížení do katastru nemovitostí, Informace o pozemku parcelní číslo st. 52 [online]. [cit. 20. 6. 2016] Dostupné z: http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/ZobrazObjekt.aspx?encrypted=_WDQZ74O2HWPPrTV49kx5Cd047iRKncxhmMNUsp5QwuMH7rW6sCTFlfQZus_ZxZkOP6w71IXHqTj5NYbF1LerduOsFkmm3gQaN5ypW9Rm_Y8JyAOEiDnucQJBJniiO2s.

⁸⁹ Evidenční list nemovité památky – kostel Nanebevzetí Panny Marie [online], [cit. 16. 6. 2016]. Dostupné z: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=125014&oNazSidOb=Vil%E9mov&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=11.07.2016&Limit=25>.

První z inventářů máme z roku 1736, kromě zmínek o mešních předmětech, jako byla stříbrná patena nebo přenosný oltář, se dozvídáme i obsáhlé informace o zbytku mobiliáře v kostele. Dominantou prostoru je hlavní oltář s pěti sochami – Zvěstování Panně Marii, madona a zbytek soch hlavního oltáře tvoří pouze dekorativní andělé. V prostoru kostela je doložena také zdobená socha Panny Marie Immaculaty a výjev ukřižování s Pannou Marií a svatým Janem.⁹⁰

Následující doložený inventář je z roku 1750, jako první se nám zmiňuje o existenci dvou bočních oltářů. Popisuje i zlatě zdobený hlavní oltář se všemi komponenty, jak jsou známy ze seznamu předchozího. Inventář se samozřejmě zmiňuje i o soše Panny Marie Immaculaty a o sousoší ukřižování Krista.⁹¹

Úplně poslední inventář věnující se vilémovskému kostelu se datuje k roku 1755. De facto nám opakuje stav z předchozích let. Představuje pozlacený oltář Nanebevzetí Panny Marie a znovu také uvádí dva boční oltáře. Z dalších předmětů zmiňuje i sochy Panny Marie Immaculaty a také sousoší ukřižování se svatým Janem a Pannou Marií Bolestnou.⁹²

Další informace o prostoru nám poskytla Fiedlerova vlastivěda. Tato vlastivěda v roce 1898 dokládá hlavní oltář, ale také potvrzuje existenci oltářů vedlejších, u nichž zmiňuje také jejich patrocina – svatého Vincence a svatého Jiljí.⁹³

Další vývoj můžeme pouze odhadovat. Předpokládaný vývoj mohl být následovný: Po roce 1769 do kostela poblíž oltáře svatého Jiljí přibyl salmovský náhrobek hraběte Leopolda. V kostele navíc pravděpodobně přibyly dvě sochy v místě u hlavního vchodu, a to sochy svatého Antonína a Josefa. V průběhu 20. století byly odstraněny dva boční oltáře, ale obrazy byly v kostele ponechány.

7.3 Stavební popis

Vilémovský kostel je jednolodní obdélná stavba s půlkruhovým presbytářem. Přímo za presbytářem se nachází dřevěná obdélná sakristie. Průčelí je ozdobeno čtyřmi pilastry a barokním štítem, ten je od zbytku průčelí oddělen horizontální římsou. Ve štítu je nad hodinami umístěna nika, v níž stojí socha pravděpodobně představující zakladatele kostela, hraběte Leopolda. V nižší části průčelí nad hlavním vstupem do kostela je salmovský znak

⁹⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín-Podmokly, fond Vs. Lipová, inv. č. 397, sign. 18/6, kart.86, Kostelní inventáře Vilémov, Inventář z roku 1736.

⁹¹ Ibidem, Inventář z roku 1750.

⁹² Ibidem, Inventář z roku 1755.

⁹³ FIEDLER, *Heimatskunde*, s. 437.

s nápisem ukrývajícíím chronogram: *EX VOTO STRVIT COMES LEOPOLDVS*⁹⁴. Chronogram udává letopočet 1726, jedná se o rok založení místního kostela. Nad průčelím kostela je na střeše umístěn barokní sanktusník s cibulovitou bání. Boční stěny stavby jsou členěny lizénami do tří polí shodně po obou stranách hlavní lodi. Okna kostela nejsou nijak charakteristická, jedná se o jednoduchá oválná okna bez vitráží či jiného zdobení.

Vnitřní členění kostela není nijak neobvyklé. Prostor je rozdělen na hlavní loď, presbytář, sakristii a kůr. Od ostatního prostoru je presbytář oddělen dřevěným zábradlím. V levé straně hlavní lodi jsou umístěny boční dveře ven, které jsou přímo naproti stupňovité stráni. Je možné, že tato stráž sloužila jako řešení při nedostačující kapacitě kostela v době velkých poutí a poutníci, kteří se již do samotného kostela nevešli, se usazovali na tuto venkovní stráž.

Klenba není nijak specifickou součástí stavby, jedná se o valenou klenbu s lunetami, která není nijak zdobená. Presbytář je sklenut konchou a stejně jako zbytek vnitřních prostorů není zdoben žádnou výmalbou.

Vzhledem k faktu, že kostel stojí na vyvýšenině za Vilémovským potokem, je nutné zmínit ještě mostek a schodiště k němu vedoucí. U mostku, nyní už přestavěného, jsou sochy svatě Anny a svatého Josefa. Schodiště je zdobeno celkem šesti barokními sochami a kovovým zábradlím. V úplně spodní části schodiště jsou umístěny sochy dvou andělů. Ve střední části schodiště jsou celkem čtyři sochy, je to svatá Rozálie s lebkou a křížem, svatý Vojtěch v biskupském hávu, svatý Šebestián připoutaný ke stromu a svatý Václav jako kníže. V nejvyšší části schodiště jsou umístěny poslední dvě sochy lemující schodiště. Jedná se o sochy svatého Jana Nepomuckého typicky v kněžském rouchu s křížem a svatého Rocha se psem přinášejícím světeci potravu.

7.4 Současný stav mobiliáře

Nejcharakterističtější součástí kostela je hlavní oltář. Originální je především svým provedením, oltář se skládá z několika desítek dílů, ty jsou ve většině případů zavěšeny přímo na zdi presbytáře. Přímo do zdi je zasazen i hlavní výjev oltáře, v pozlacené nice stojí socha Černé Matky Boží, tu navíc osvětlují dva andělé rovněž v pozlacených šatech. Kolem Madony nahlízejí na centrální výjev z oblaků hlavy andělů. V úplném vrcholu oltáře jsou umístěni dva menší andělé s mluvící páskou sdělující čtenáři: *EX VOTO*.⁹⁵ Páska tedy znovu připomíná výše

⁹⁴ Ze slibu postavil hrabě Leopold.

⁹⁵ Na základě slibu.

zmiňovaný důvod stavby kostela, slib hraběte Leopolda Panně Marii po vyvážnutí ze smrtelných nebezpečí. Spodní patro hlavního oltáře zastupují ještě dvě brány, nad nimiž se odehrává výjev Zvěstování Panně Marii, přičemž na levé straně je Marie a na straně pravé je archanděl Gabriel, který zvěstuje radostnou novinu. Velkolepým dojmem působí i svatostánek, podobně jako zbytek oltáře rovněž bohatě zlacený, na vrcholku je Kristův monogram ozdobený svatozáří a pod ním postříbřený apokalyptický beránek na pozlacené knize se sedmi pečeti. Souhrnně hlavní oltář působí ohromujícím dojmem a celý prostor zářivě prosvěcuje lesk zlata, respektive jeho pozlacení.

Zaniklé oltáře v kostele zastupují dva obrazy rozmístěné na rozhraní presbytáře a hlavní lodi kostela. Jedná se o svatého Jiljí představeného jako poustevníka s laní, kterou si podle tradice měl ochočit, aby ho zásobovala svým mlékem. Druhý obraz představuje svatého Vincence jako dominikánského mnicha, nad ním je polnice ohlašující poslední soud a po Vincencově levici stojí malý anděl s knihou obsahující text Zjevení Janova: *Timete Deum et date illi honorem qua venit hora iudicii eius.*⁹⁶

Výrazným prvkem celého prostoru, mimo hlavní oltář, je ještě velký náhrobek věnovaný zakladateli kostela Leopoldu Salm-Reifferscheidt. Na vrchní části náhrobku je medailon s portrétem hraběte a pod ním stojí nápis odkazující přímo na zesnulého: *Seiner Excellenz dem Hochgeborenen Hr. Hr. Leopold Anton des Hl. Römischen Reiches. Alt - Grafen zu Salm u. Reifferscheid, Hr. der Herrschaften Hainspach, Strzin, Kostelez u. Tchenetitz u. u. Des Hohen Exlz. Stifts u. Churfürstenthums Cöln, Erb Mareschaft, des Hl. Michaels Orden, grosz Kreuz., Ihro K. K. apost. Majestät, würKlicher geheimer Rath Kämerer u. General Feldmarschal-Leutnant, gebor. d. 21. Juni 1699. gestor. d. 16. Jänner 1769.*⁹⁷ Ve spodní části náhrobku je uveden další nápis, který navíc skrývá chronogram: ECCE HIC IACET LEOPOLDVS FVNDATOR HVIVS ECCLESIAE.⁹⁸ Chronogram po rozklíčování rozkrývá rok 1774, pravděpodobně rok výstavby náhrobku. Ostatní výzdoba náhrobku se skládá zejména z vojenských motivů jako je hrudní plát, dělo nebo píky, a také velkého pozlaceného salmovského znaku. Nejvýraznějším prvkem náhrobku je ale ležící bůh Chronos s kosou. Náhrobek bychom mohli kompozičně přirovnat k náhrobku Václava Vratislava z Mitrovic

⁹⁶ Zj 7, 14. Bojte se Boha a vzdejte mu chválu, neboť přišla hodina jeho soudu.

⁹⁷ Jeho Excellence, Vysoce urozený pán, pán Leopolda Antonína Svaté říše římské starohrabě Salm a Reifferscheidt, pán panství Lipová, Štiřín, Kostelec a Čejetice atd. a vysoce vznešeného arcibiskupství a kurfiřtství kolínského dědičný maršálek, Řádu svatého Michala velkokřížník, Jejich císařského a královského majestátu skutečný tajný rada, komoří a generál, polní podmaršálek, narozen 21. června 1699, zemřel 16. ledna 1769.

⁹⁸ Hle, zde leží Leopold, zakladatel tohoto kostela.

v pražském kostele svatého Jakuba, i když je vilémovský náhrobek více úsporný v použitých materiálech.

Další výzdoba kostela je ryze figurální. U kněžiště je umístěna socha Božího milosrdenství. Ve střední části lodi je na soklu umístěna soška Panny Marie stojící na sféře obtočené hadem, má na sobě dramaticky zvlněné šaty a kolem hlavy dvanáct hvězd. Jedná se tedy o typizované zobrazení zvané Immaculata, tato socha je rovněž připomínána ve starších inventářích. Přímo naproti Immaculatě je výjev Ukřižování Krista, v centru je samozřejmě kříž s ukřižovaným a s nápisem INRI, navíc na těle kříže je upevněna další tabulka s nápisem: *Dir zu Lieb, den Tod ich leide, Mir zu Lieb die Sünd vermeide!*⁹⁹ ke kříži z prostoru pod ním vzhlížejí dvě postavy. Na pravé straně stojí bosý evangelista Jan a na straně levé stojí Panna Marie symbolicky probodnutá mečem, jedná se tedy konkrétně o Pannu Marii Bolestnou.

Celý mobiliář v kostele uzavírá dvojice soch u hlavního vstupu do kostela. Socha na levé straně představuje muže ve františkánské kutně s malým Ježíškem na ruce – svatý Antonín Paduánský. Socha na pravé straně prezentuje taktéž muže s Jezulátkem – svatého Josefa.

7.5 Shrnutí

Kostel by se dal charakterizovat jako typické barokní poutní místo s významnou přítomností mariánského kultu, všechna vyvážnutí ze smrtelných nebezpečí hraběte Leopolda jsou přičítány přímo Panně Marii. Jeden ze skutků ochrany hraběte Leopolda Pannou Marií se stal právě na místě, kde dnešní kostel stojí, hrabě zde byl napaden medvědem, toto napadení šťastně přežil.

Panně Marii je věnováno mnoho pozornosti ve výzdobě samotné, ovšem žádné doklady o vytvoření náboženského bratrstva v této lokalitě nemáme. Z mobiliáře lze také soudit, že na tomto místě neměli zastoupení žádní zemští patroni, ostatně je to nepatrně zavádějící fakt, jelikož pravidelné bohoslužby se na místě slouží až v posledních letech. Dříve se v kostele/kapli sloužily mše pouze na svátky spojené přímo s tímto místem – svátek Nanebevzetí Panny Marie, a také máme doloženu celebraci svátku svatého Jiljí. Kdybychom problematiku zemských patronů vzali ze širokého úhlu pohledu, dalo by se říci, že jsou zde přítomní v exteriéru a vedou přicházejícího k víře.

Změn v mobiliáři nebylo příliš. Mezi ty nejvýznamnější patří zrušení dvou bočních oltářů. Jejich podoba nám však není neznámá, v archivních pramenech se podařilo dohledat,

⁹⁹ Z lásky k tobě lituji smrti, z lásky k sobě vyhýbám se hříchu.

jak tyto dnes již neexistující oltáře měly podle skic vypadat. Jinak se změny v mobiliáři týkají především přírůstků dvou soch při vstupu do kostela.

O významném postavení kostela svědčí fakt, že jsou zde pochováni někteří Salmové, ale také to, že nikdy nespadal pod přímé církevní vlastnictví, od počátku měl kostel status zámecké kaple, a tak patřil přímo k zámku. O významu poutního místa obecně svědčí každoroční zástupy poutníků nejen z regionu, dříve do Vilémova proudila i dalekosáhlá procesí Lužických Srbů. Do dnešních dob patří vilémovská pouť společně s poutí anenskou k nejvýznamnějším v námi studovaném regionu.

8 Závěrečná komparace

Následující kapitola se bude věnovat především závěrečné syntéze zjištěných informací o studovaných objektech. Na kostely se podíváme souhrnně podle následujících kritérií: oltáře, křížové cesty, vitráže, umělecká výmalba, kazatelny, křtitelnice, náboženská bratrstva, mariánský kult, zemští patroni, kulty jiných světců. V tomto oddíle se pokusíme na základě námi provedených studií najít styčné či rozdílné body koncepce studovaných sakrálních staveb ve Šluknovském výběžku.

8.1 Oltáře

Jako první srovnávací kritérium zkoumaných objektů jsme zvolili oltáře. Tím rozuměj jejich vývoj zahrnující koncepcí hlavních, ale i vedlejších oltářů. Jak se měnily počty oltářů?

Největšími změnami si v průběhu staletí prošel kostel v Lipové. Podle prvních záznamů bylo v kostele dokonce šest oltářů, následným vývojem však docházelo pouze k jejich redukci. Nejdříve na čtyři oltáře, až se počet nakonec ustálil na počtu tři. Zároveň je Lipová nejradikálnějším případem proměny podoby hlavního oltáře. U této proměny se nám podařilo doložit dataci. Jednalo se o přestavbu z klasického oltáře s obrazem do podoby oltářního sousoší představujícího ukřižovaného Krista, je zde tedy odklon od zobrazení světců, jimž byl kostel zasvěcen. Obraz Šimona a Judy z hlavního oltáře byl umístěn na levé straně kněžiště, a tak je v kostele zachován do dnešních časů.

Další případ redukování počtu oltářů máme doložen ve Vilémově, zde se nacházel hlavní oltář a dva vedlejší. Změnu nejsme schopni datovat kvůli dříve zmíněným problémům s inventáři, ale téměř jistě lze říci, že na konci 19. století v kostele stále byly tři oltáře a ke zrušení bočních oltářů došlo až ve století dvacátém. V současné době se v kostele nachází pouze jeden oltář, a to oltář hlavní. Hlavní oltář ve Vilémově je zase oproti ostatním specifický svou netradiční prostorovou podobou s centrální sochou v nice. Oproti ostatním oltářům rozhodně působí nejzdobnějším dojmem, především zásluhou pozlacení jednotlivých dílů.

Velké změny nastaly i v kostele ve Velkém Šenově, tam se razantně počty oltářů sice neměnily, ale měnily se jejich koncepce, a to nejspíše někdy v 19. století. Tento fakt také zatím není možné doložit, z podobných důvodů jako ve Vilémově. Hlavní oltář v kostele svatého Bartoloměje zůstal víceméně nezměněn, taktéž počet vedlejších oltářů. Avšak vedlejší oltáře byly značně ochuzeny o několik soch a současné pojetí oltářů je oproti tomu, jenž je popisováno v inventářích z 18. století, poněkud minimalistické, s trochou nadsázky možno říci, až puristické.

V případě lobendavského kostela byl kontinuální vývoj mobiliáře narušen velkým požárem. Některé jeho součásti byly požárem zničeny, několik málo se jich podařilo zachránit a zbytek byl po požáru instalován nově. Po požáru se objevují zprávy o hlavním oltáři a dvou bočních, tyto součásti se v kostele nacházejí dodnes a tematicky se přidržují roviny nastavené v 18. století.

Nepochybně velkými změnami si musel projít i kostel v Mikulášovicích, ale vzhledem k tomu, že jsme zkoumali inventární vývoj až v době po přestavbě kostela do nynější podoby, kdy kostel starší tvoří příčnou loď kostelu novému, nejsme schopni úplně rekonstruovat, jak se změnil oltáře a zastoupení světců. K jistým změnám určitě došlo, s největší pravděpodobností počet oltářů v tomto případě spíše narůstal, soudíme tak především z prostorových dispozic staršího kostela. Hlavní oltář byl v Mikulášovicích nesporně zvětšen a další oltáře následně přidány.

Trendy redukce počtu oltářů a všeobecně okázalé zbožnosti bychom mohli přisuzovat reformní době v Podunajské monarchii. Důležité reformy proběhly již za vlády Marie Terezie, která redukovala počet svátků v kalendářním roce, zakázala exorcismus a také vydávání kalendářů obsahující pověry. Po prvních reformách náboženského života přišly ještě další, josefínské, které byly mnohem razantnější. V této době se sice zahušťuje farní síť, ale jsou také rušeny kláštery, náboženská bratrstva a jsou omezována poutní procesí.¹⁰⁰

8.2 Křížové cesty

Zajímavým měřítkem pro porovnání kostelů jsou křížové cesty. Ty patří podobně jako hlavní oltáře ve většině křesťanských sakrálních staveb k výrazným prvkům výzdoby. Inventáře křížovým cestám však mnoho prostoru nevěnují, prakticky téměř žádný. Při terénní práci v kostelech se ale křížové cesty v mnohých kostelech ukázaly jako klíčové prvky podoby kostela.

S nejmenší možnou převahou ve studovaném úseku převažují křížové cesty malované, ať už ve větším nebo menším formátu. Například ve Vilémově je křížová cesta velice nevýraznou součástí mobiliáře nejen díky svému uměleckému provedení, ale také kvůli velikosti. Daleko většího formátu jsou křížové cesty v Mikulášovicích nebo Lipové, kde se skutečně jedná o obrazy větších formátů, které v prostoru jednoduše nelze přehlédnout.

¹⁰⁰ MIKULEC, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, s. 325-333.

V dalších kostelech jsme se, někdy pouze v jedné vývojové etapě, měli možnost setkat s reliéfními křížovými cestami. Z nich se dochovala pouze lobendavská, ta se vyznačuje především silnou emotivností a dramatičností, kterými diváka výjev kontaktuje a téměř se ho svou plasticitou dotýká. Druhý takový případ máme v inventářích doložen z Velkého Šenova, tato křížová cesta byla však na počátku 21. století nahrazena moderní verzí. Ta sice postrádá prostorovost motivů, avšak diváka poutá hlavně svou křiklavou červenou barvou. Byť se zdá být pro prostor staré sakrální stavby nevhodná, v okolí nepůsobí jako rušivý element, naopak se stala jedním z charakteristických znaků kostela v dnešní době.

8.3 Vitráže

V některých studovaných kostelech bychom jako vedlejší doplněk prostoru mohli najít vitrážová okna. Konkrétně se jedná o kostely v Lipové, Mikulášovicích a Velkém Šenově. V prvních dvou zmíněných kostelech vitráže tvoří významnější část zdobení prostoru než v posledním zmiňovaném. Mikulášovické a lipovské vitráže jsou umístěny především v oknech presbytáře, kde lépe vynikají, šenovský kostel však okna v oblasti presbytáře postrádá, a tak jsou umístěny ve dvou oknech hlavní lodi. Zobrazované výjevy jsou ve všech případech figurální. Nejvýraznější vitrážová výzdoba je pravděpodobně v Lipové, zde jsou v oknech oblasti presbytáře celkem čtyři velké vitráže, dvě z nich jsou věnovány Svaté rodině a druhé dvě dalším světcům – Janu Nepomuckému a Františku z Assisi.

8.4 Umělecká výmalba

Další možnost náhledu na popisované téma je přítomnost maleb na vnitřní omítce kostelů. Krátce se budeme věnovat tematické rovině a všeobecně frekvenci výskytu ve zkoumaných objektech.

Celkově se s obrazovou výmalbou setkáváme ve všech kostelech kromě mikulášovického a vilémovského. Ani v jednom případě nemáme v dobových inventářích doloženou jejich dataci. Ve vilémovském kostele není všeobecně příliš prostoru a obrazová dekorace zdíva by mohla tento prostor případně i opticky zmenšovat. V Mikulášovicích je prostoru naopak mnoho, ale strop je zde zdoben dřevěnými hvězdami, o jejichž stáří rovněž nemáme žádné zprávy.

Další kostely jsou tedy zmíněným způsobem zdobeny, ve všech případech se jedná především o malbu na strop a také ve všech případech je tematika naprosto odlišná. V Lipové se jedná o malbu představující místní kostel, dekorativní anděly a následně ještě zdobení oblouku oddělujícího kněžiště od zbytku kostela. Malba ve Velkém Šenově představuje Krista

s anděly, jedná se o téma, které do šenovského kostela rámcově nezapadá. Poslední mapované malby jsou v Lobendavě, zde se jedná o rozsáhlý nástrovní cyklus zastoupený především mariánskou tematikou, která také koresponduje s patrociniem místního kostela.

8.5 Kazatelny

Obecně bychom mohli říci, že kazatelna je vyvýšený prostor v kostele, odkud pronáší kněz kázání. Tradičně se skládá ze schodů, stříšky a prostoru určenému k vystoupení kněze. V námi zkoumaných stavbách byly kazatelny ve všech případech, mimo vilémovského, jak bylo již několikrát zmíněno, pravděpodobně kvůli okazionálnímu užívání kostela v minulosti a charakteru stavby jako rodinné hrobky Salm-Reifferscheidtů.

Ve všech kostelech s kazatelnami mimo mikulášovického jsou tyto vyvýšené prostory umístěny na severní straně lodí v oblasti blízko presbytáře. V Mikulášovicích je toto pravidlo narušeno změnou orientace hlavní lodi kostela, a tak je kazatelna umístěna na straně západní. Zpravidla pod stříškou všech kazatelen bychom našli zpodobnění Ducha svatého jako holubice obklopené svatozáří. Na vrcholku stříšek je většinou ke spatření výrazná výzdoba, konkrétně v tomto případě je nutno zmínit dvě sochy Jana Křtitele, a to v Mikulášovicích a Lobendavě, a na dalších dvou kazatelnách bychom našli jednoduše pouze kříž. Ve Velkém Šenově je na vrcholu kazatelny kříž nejspíše z prostorových důvodů, jelikož je stříška kazatelny příliš blízko stropu. V Lipové je varianta s křížem také pravděpodobně kvůli blízkosti střechy kazatelny a stropu, kříž je v tomto případě o poznání zdobnější než ve Velkém Šenově, je totiž částečně obalen stříbrnými mraky a je také dekorován kotvou, přesné určení této symboliky není úplně jednoduché, jelikož Bible je plná obrátů obsahujících symboly kotvy, přístavu apod.

8.6 Křtitelnice

Podobně jako kazatelna zastupuje křtitelnice praktické náboženské účely, jak její název napovídá, je určena ke křtu. Ten se provádí pokropením svěcenou vodou, jedná se o symbolický akt navazující na novozákonní křty praktikované Janem Křtitelem. Právě i z toho důvodu bývá na vrcholu nádoby umístěna velice často socha zmiňovaného Jana Křtitele. Podoba všech křtitelec v námi sledovaných objektech je mimo detaily totožná, jedná se o kamenné nádoby na noze přikryté většinou dřevěným kopulovitým víkem. Současný stav je ovšem takový, že na vrcholcích křtitelec figurky prokazatelně chybí, v některých případech se podařilo najít zmínky v dobových inventářích, že křtitelnice byla zdobena konkrétním způsobem a v současnosti je na vrcholku pouze hák či bodec sloužící k upevnění figurky. O výzdobě

křtitelnic bylo možné se částečně dozvědět z dobových inventářů nebo v případě Mikulášovic z obrazových materiálů minulého století.

8.7 Náboženská bratrstva

Náboženská bratrstva jsou fenoménem barokní zbožnosti a nevyhnula se ani námi zkoumané oblasti. Obecně se dá říci, že barokní náboženská bratrstva byla dobrovolná sdružení laiků s pevnou organizační strukturou, která, za jim svěcené peníze, organizovala náboženské slavnosti při světcích, na něž se spolek zaměřoval.¹⁰¹ V nejsevernější oblasti Šluknovského výběžku se bratrstev pohybovalo hned několik, a to v Brtníkách, Lipové a Mikulášovicích. Brtníky ovšem do vymezení práce nespádají a navíc tamější kostel je v ruinách, nebudeme se tedy jimi dále zabývat.

Bratrstva působící v tomto okrsku tedy byla dvě – svaté Barbory v Lipové a Panny Marie Bolestné v Mikulášovicích. Obecně nutno říci, že archivní spisy spadající do kompetence místních bratrstev nejsou příliš rozsáhlé, řádově se jedná o jednotky stran a v případě Lipové jde především o korespondenci a fundace. V případě Mikulášovic se nám dochoval dokument pouze jediný, a to listina hraběte Salm-Reifferscheidt¹⁰².

Místní bratrstva svou orientací potvrzují obecný trend své doby. Podle Mikulcových poznatků bylo v českých zemích několik stovek takových organizací. Statisticky nejčastější byly kulty spojené s Kristem a kulty Panny Marie. Významné postavení mezi ostatními světci měla svatá Barbora, coby patronka umírajících a přímělkyně za šťastnou smrt.¹⁰³

8.8 Mariánský kult

Kult Panny Marie je záležitostí typickou pro baroko, jednak se stal jedním z nástrojů rekatolizace v českých zemích, ale obecně bychom mohli tento kult chápat jako vnesení ženského prvku do katolické víry. Do této doby byla víra víceméně maskulinní, Otec a Syn, ale také andělé, byť mají být bezpohlavní, jsou vnímáni jako muži. V 17. a 18. století vystupuje do popředí Panna Marie, poutá na sebe zejména věřící ženy a také se stává hlavní přímělkyní u Krista.¹⁰⁴

Silná mariánská zbožnost se projevila i na Šluknovsku, hned dva z pěti kostelů jsou zasvěceny přímo Panně Marii – Nanebevzetí a Navštívení. Vilémovský kostel je po Anenském

¹⁰¹ MIKULEC, Jiří, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách, Praha 2000, s. 5.*

¹⁰² SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs. Lipová, inv. č. 349, sign. 2/2, kart. 86. Bratrstvo Sedmibolestné Matky Boží.

¹⁰³ MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva, s. 32-35.*

¹⁰⁴ MIKULEC, *Náboženský život, s. 55-68.*

vrchu jedním z nejfrekventovaněji navštěvovaných poutních míst v okolí vůbec. Ovšem to, že je patrocínium ostatních kostelů odlišné, neznamená, že bychom v nich nenašli na mariánskou zbožnost odkazy. V Lipové a Velkém Šenově jsou to mariánské boční oltáře, navíc v Lipové bychom našli i malé sousoší piety.

Největšího rozmachu se mariánský kult dočkal pravděpodobně v kostele svatého Mikuláše v Mikulášovicích, Panně Marii je zde věnována dokonce celá postranní kaple. Jak bylo již zmíněno v příslušné kapitole, při přestavbě mikulášovického kostela se z dřívější hlavní lodi stala loď příčná a v kostele se tím změnila orientace hlavního oltáře. Ovšem při zmínkách o kostele je vždy svatý Mikuláš komentován pouze sporadicky a záznamy spíše hovoří o mariánské kapli. Navíc nad bočními oltáři je ve dvou nikách představen výjev Zvěstování Panně Marii. O kořenech kultu v Mikulášovicích můžeme pouze spekulovat, možná to souvisí s oním nalezením sošky při kopání základů kostela, možná se také jedná o fabulaci. Jisté však je, že o tento kult se úspěšně staralo místní bratrstvo Panny Marie Sedmiboletné.

Ze života Panny Marie máme v oblasti zastoupenou celou škálu výjevů, nejvíce výjevy z mariánského cyklu se pyšní kostel v Lobendavě – Uvedení Marie do chrámu, Zasnoubení Panny Marie, Útěk do Egypta, Navštívení Panny Marie,... Ve Vilémově bychom navíc našli Černou Madonu, Pannu Marii Bolestnou, Immaculatu, ale také výjev Zvěstování.

8.9 Zemští patroni

Otázka zemských patronů je další z důležitých kategorií, které si v následujícím shrnutí osvětlíme. Námi zkoumaná oblast byla po většinu času vždy oblastí silně germanizovanou, ale to neznamená, že by ani zde nebyla pěstována úcta k zemským patronům, vždyť až do doby vrcholné fáze národního obrození bylo vlastenectví vnímáno veskrze teritoriálně, nikoli jazykově, a tito patroni nebyli vnímáni jako patroni Čechů, nýbrž Čech. Z této kategorie světců je pro období baroka důležitý vliv svatého Jana Nepomuckého, vždyť v době vzniku většiny kostelů byl Jan Nepomucký nejnovějším českým svatým a jánský kult byl v této době nesmírně populární.

Naprostým unikátem ve vzorku staveb je kostel ve Vilémově. Nejsou v něm žádné odkazy na zemské patrony a ani v těchto místech podle dobových inventářů pravděpodobně nebyly. Na tuto skutečnost bylo poukázáno už v kapitole věnované zmíněnému kostelu. Ovšem vyhlédneme-li do okolí kostela, najdeme na popisovaném barokním schodišti zemské patrony hned tři, a to svatého Václava, svatého Vojtěcha a svatého Jana Nepomuckého. Tuto ojedinělost

můžeme přisuzovat tomu, že místo vzniklo původně jako poutní kaple, kde se sloužily mše pouze v církevní svátky, které se přímo týkaly patrocina kostela.

Další možností osudu zemských patronů v kostelech Šluknovského výběžku je, že zde jejich vyobrazení bylo, ale v průběhu let se z těchto míst vytratilo. Jedním z takových příkladů je třeba kostel ve Velkém Šenově. V 18. století jsou zde doloženi svatý Václav a svatý Jan Nepomucký. Po jejich památce bychom se v kostele dnes sháněli marně. Pravděpodobně zmizeli při klasicistní přestavbě interiéru z nám neznámých důvodů. Možností by mohlo být, že v této době nebyl kult zemských patronů příliš v oblibě. S podobným případem se setkáváme i v Lobendavě a Lipové.

Svatý Jan Nepomucký a svatý Václav, tito světci dříve zdobili jeden ze zaniklých oltářů v Lipové. Oba světci se však do kostela pomyslně vrátili díky novějším vitrážím, kde si dnes můžeme prohlédnout znovu českého knížete s křížem a se štítem, jenž zdobí plaménková orlice, a pražského kněze s biretem a křížem. V lobendavském kostele došlo k obdobnému procesu, prostor se až do velkého požáru v roce 1790 honosil sochami svatého Norberta, Vojtěcha, Václava a Víta. Při požáru byla jejich zpodobnění zničena a do kostela se později dostal pouze obraz Jana Nepomuckého, který ovšem s pomocí inventářů nejsme schopni zařadit.

Posledním případem jsou Mikulášovice. Po stranách hlavního oltáře dodnes pozorujeme dvě pozlacené figury svatého Václava a Víta. Z historického a mobiliárního vývoje je patrné, že zde k větším změnám nedocházelo, dobu před požárem města, potažmo kostela, nebereme v potaz, jelikož žádné inventární záznamy o této době nemáme. Je tedy velice pravděpodobné, že tito dva světci, respektive jejich sochy na hlavním oltáři, všeobecně patří mezi nejstarší kousky mobiliáře v kostele.

8.10 Kulty jiných světců

Z dalších kultů světců, které se v průběhu let výrazněji objevovaly, je třeba zmínit především svatou Annu, Čtrnáct svatých pomocníků, svatého Rocha, svatého Antonína Paduánského a svatého Josefa. Poměrně četné, i když většinou upozaděné, je zastoupení svatého Josefa, otce Páně. Jeho vyobrazení v podobě obrazu, sochy či vitráže najdeme téměř v každém kostele, jeho postavení ovšem není tak dominantní jako je to u kultu Panny Marie.

Čtrnáct svatých pomocníků a svatého Rocha spojují hlavně jejich ochranné zásahy. Tito patroni jsou velice často spojováni s ochranou proti nejrůznějším nemocem a především proti moru. Dnes už uctívání těchto světců není v regionu tak časté. Pozůstatkem je pouze jediná socha svatého Rocha na schodišti před vilémovským kostelem, vyobrazení svatého Rocha

z Lipové zmizelo v průběhu redukování počtu oltářů v kostele. Čtrnáct svatých pomocníků kdysi bylo uctíváno jak v Lipové, tak i v Lobendavě, kde bylo jejich vyobrazení prezentováno v dobových inventářích před požárem kostela.

Poslední z nejfrekventovanějších světců je svatá Anna, matka Panny Marie. Společně s Marií bychom ji mohli zařadit mezi hlavní uctívané ženské světice vůbec. Oltáře svaté Anny, kde je většinou zobrazena při výuce Panny Marie, bychom našli v Lipové a Lobendavě. U Lobendavy navíc, jak bylo několikrát zmiňováno, bychom našli dva vrchy – Anenský a vrch Jáchym, na nichž jsou umístěny menší poutní kaple, ta na Anenském vrchu je dodnes jedním z největších poutních míst regionu.

Dále se objevili další světci, kteří byli v rámci tématu unikátní. Ve Vilémově je to přítomnost svatého Jiljí a Vincence. Velký Šenov se liší svým apoštolským patrociniem svatého Bartoloměje a také vyobrazením svaté Anežky. Lipovský kostel rovněž jako Velký Šenov je místem zasvěceným apoštolovi, v tomto případě dokonce dvěma – Šimon a Juda v regionu tvoří také zcela ojedinělou dvojici. Dalším unikátem Lipové byl ještě místní kult svaté Barbory, o jejíž slavnosti se staralo lipovské náboženské bratrstvo. Poslední nezvyklostí je svatý Mikuláš, který je v okolí rovněž ojedinělostí.

9 Závěr

Cílem práce bylo přinést nové poznatky do regionální historie Šluknovska. Konkrétní náplní bylo popsat pět vybraných kostelů podle kategorií stanovených v metodické části práce. Tato úloha se ovšem nepodařila u některých objektů zcela naplnit, a to zejména proto, že k některým zkoumaným kategoriím nebylo možné dohledat dostatečné množství relevantních pramenů v odpovídajících institucích. Ve většině případů se však tyto prameny podařilo dohledat a následně zpracovat.

V práci se podařilo popsat historický vývoj inventáře jednotlivých kostelů a také historický vývoj stavební. V některých případech se podařilo zmapovat zásadní proměny inventáře, kde se z původně vysokého počtu oltářů stával menší zlomek původního konceptu. V některých případech se pouze potvrdila kontinuálnost vývoje interiérů. Vzhledem k tomu, že účelem práce byla zejména deskripce dosud neprobádané tematiky, získali jsme hypotézy k tématu během zpracovávání studie. Většina kostelů regionu byla konstruována nebo přestavěna v barokním stylu. Největší rozmach zbožnosti bychom tedy mohli sledovat od konce 17. do začátku 19. století, kdy mj. začínaly redukce počtu oltářů v kostelech.

Barokní zbožnost zanechala v kostelech výraznou charakteristiku především v podobě mariánského kultu, který byl ve své době velice silnou složkou zbožnosti, tato stopa je v některých místech sledovatelná až do dnes. V otázce patrocinií kostelů se jedná o poměrně strohou charakteristiku, kostely byly nejčastěji mariánské nebo zasvěcené apoštolům. Dalšími významnými světci byli svatý Jan Nepomucký a svatá Anna, kteří se v obsahu mobiliáře objevovali poměrně často. Výraznou složku vyobrazení světců tvořili moroví patroni jako svatý Roch nebo Čtrnáct svatých pomocníků, kteří byli také ve velké míře uctíváni zvláště v období baroka. Pověřivost patřila k jednomu ze stránek života doby baroka, a tak se stavěly na náměstích morové sloupy a uctívali se moroví patroni, aby byli lidé proti těmto nemocem uchráněni. Překvapivě velký vliv měl v ryze německé oblasti také kult zemských patronů Čech. Nutno ovšem konstatovat, že kult zemských patronů v první fázi vývoje, podle frekvence výskytu mobiliáře odkazující na zemské patrony, byl ve srovnání s dnešním stavem mnohem rozvinutější.

V proměnách interiéru jsme se setkávali s častou redukcí počtů oltářů a celkově snahou o menší zdobnost prostoru. Uvedené tendence bychom mohli přisuzovat nástupu racionalismu do lidského myšlení, okázalá barokní zbožnost začala ustupovat nové střídmejší podobě. Zanikala náboženská bratrstva a duchovno už není jednou z nejpřednějších hodnot doby osvícenství.

Poslední vlna proměn prostoru přišla až ve 20. století, v době kdy v oblasti došlo k výměně obyvatelstva. Novému obyvatelstvu se do rukou dostala místa, ke kterým nemělo vrožený vztah. Celkově bychom mohli soudit, že se změnila mentalita lidí. Krádež na svatém místě, to co se pro barokního člověka byl nejhorší zločin a znesvěcení svatého místa, se s koncem 20. století stalo téměř běžnou záležitostí, proti níž se obecně nedařilo bojovat. V momentě, kdy se začaly z nepoužívaných a odlehlých filiálních kostelů odvážet vzácnější část mobiliáře, byly už některé části nenávratně pryč. Počátek 21. století přichází se snahou tyto památky uchovat v co nejlepším stavu, celkově tato doba přináší počátek ztotožnění nově usídlených obyvatel s oblastí.

10 Seznam pramenů a literatury

Prameny

SOkA Děčín, Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 105, kart.12. Inventáře kostela 1884–1895.

SOkA Děčín, Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 71, kart. 1, Inventáře církevního majetku 1764–1933.

SOkA Děčín, Farní úřad Lipová, Spisový materiál b/ spisy, č. 341, kart. 2, Záležitosti bratrstva svaté Barbory.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová, inv. č. 396, sign. 18/2, kart. 86. Kostelní inventáře Lobendava.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová, inv. č. 396, sign. 18/6, kart. 86. Kostelní inventáře Mikulášovice.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová, inv. č. 349, sign. 2/2, kart. 86. Bratrstvo Sedmibolestné Matky Boží.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová, inv. č. 394, sign. 18/4, kart. 86, Kostelní inventáře Velký Šenov.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová, inv. č. 379, sign. 15/6, kart. 85, Stavba kostela Mikulášovice.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová, inv. č. 365, sign. 14/1, kart. 48, Kostel Vilémov – Fundace.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová, inv. č. 397, sign. 18/6, kart.86, Kostelní inventáře Vilémov.

Archiv Biskupství litoměřického, Archiv far I., Lobendava.

Archiv Biskupství litoměřického, Archiv far I., Mikulášovice.

Bible: překlad 21. století. Vyd. 2. Praha: Biblion, 2009. 2275 s., 1. ISBN 978-80-87282-06-9.

Regionální literatura

FIEDLER, Josef, *Heimatskunde des politischen Bezirkes Schluckenau*, Rumburg: Bezirkslehrervereine, 1898. 488 s.

MUSSI, Franz Aloys, *Der Markt Schönlinde und dessen eingepfarrte Ortschaften: nebst einem kurzen Abrisse der Herrschaften Böhmisches-Kamnitz, Hainspach, Schluckenau und Rumburg: ein historisch-topographischer Versuch*, Prag: Gottlieb Haase, 1820. 179 s.

PFEIFER, Wilhelm – MARSCHNER Erhard, *Der Heimatskreis Schluckenau im nordböhmisches Niederland; Ein sudetendeutsches Heimatbuch*, Frankfurt am Main, 1977. 288 s.

PIETSCHMANN, Herbert, *Entstehen und Vergehen Nixdorf 1076–1946*, Potsdam: Copy-GmbH, 1999.

PIETSCHMANN, Herbert, *Entstehen und Vergehen Nixdorf 1076–1946, Ergänzung zum Heimatbuch, Heft 3*, Potsdam: KoebkeGmbH, 2004.

MELICHAR, Jaroslav, ed. et al. *Vlastivěda Šluknovského výběžku pro školy a veřejnost*, 1. vyd. Šluknov: Sdružení pro rozvoj Šluknovska, 2008. 250 s. ISBN 978-80-254-1704-1.

SCHALLER, Josef František Jaroslav, *Topographie des Königreichs Böhmen: darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden. Fünfter Theil, Leitmeritzer Kreis*, Prag und Wien: in der von Schönfeldschen Handlung, 1787. 308 s.

Slovníkové a encyklopedické příručky

BLAŽÍČEK, Oldřich – J. KROPÁČEK, Jiří, *Slovník pojmů z dějin umění: názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malby a užitého umění*, vyd. 2. Praha: Aurora, 2013. 479 s. ISBN 978-80-7299-104-4.

HEROUT, Jaroslav, *Slabikář návštěvníků památek*, 4. vyd. V Praze: Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště středních Čech, 2011. 326. ISBN 978-80-86516-40-0.

KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 1. vyd. Praha: Libri, 1996–2011, 8 sv. ISBN 80-85983-12-5.

POCHE, Emanuel a kol., *Umělecké památky Čech*, vyd. 1. Praha: Academia, 1977–1982. 4 sv.

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*, vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006. 342 s. ISBN 80-246-0963-0.

RULÍŠEK, Hynek, *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*, 2., upr. vyd. [České Budějovice]: Karmášek, 2006. 500 s. ISBN 80-239-7434-3.

Monografie

MIKULEC, Jiří, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, 154 s. Knižnice Dějin a současnosti; sv. 13. ISBN 80-7106-422-X.

MIKULEC, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, vyd. 1. Praha: Grada, 2013. 394 s. ISBN 978-80-247-3698-3.

TELESKO, Werner, *Einführung in die Ikonographie der barocken Kunst*, Wien: Böhlau Verlag, 2005. 286 s. ISBN 3205825283011.

VLNAS, Vít, *Jan Nepomucký: česká legenda*, vyd. 2., podstatně rozš. a přeprac., Praha: Paseka, 2013. 360 s. Historická paměť. Velká řada; sv. 23. ISBN 978-80-7432-278-5.

Internetové zdroje

Kostel sv. Mikuláše [online]. Dostupné z: http://www.mikulasovice.cz/cz/clanky/detail.html?id_clanky=5058&id=5596.

Kronika města Mikulášovice 1416–1890 [online]. Dostupné z: http://www.mikulasovice.cz/cz/clanky/detail.html?id_clanky=5041&id=5602.

Nahlížení do katastru nemovitostí, Informace o pozemku parcelní číslo st. 52 [online]. Dostupné z: http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/ZobrazObjekt.aspx?encrypted=_WDQZ74O2HWP rTV49kx5Cd047iRKKnckhmMNUsp5QwuMH7rW6sCTFlfQZus_ZxZkOP6w71IXHqTj5NYb F1LerduOsFkmm3gQaN5ypW9Rm_Y8JyAOEiDnucQJBIJniiO2s.

Kostel svatého Bartoloměje ve Velkém Šenově [online]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/generalni-reditelstvi-npu/inspirujte-se/10137-kostel-sv-bartolomeje-ve-velkem-senove>.

Kronika města Mikulášovice 1900–1908 [online]. Dostupné z: http://www.mikulasovice.cz/cz/clanky/detail.html?id_clanky=5043&id=5602

Evidenční list nemovité kulturní památky – kostel svatého Mikuláše [online]. Dostupné z: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=126794&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=02.07.2016&Limit=25>.

Evidenční list nemovité památky – kostel Nanebevzetí Panny Marie [online]. Dostupné z: <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=125014&oNazSidOb=Vil%E9mov&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=11.07.2016&Limit=25>.

Evidenční list nemovité památky – kostel sv. Bartoloměje [online]. Dostupné z:
<http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=125579&oNazSidOb=Velk%FD+%A9enov&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=11.07.2016&Limit=25>.

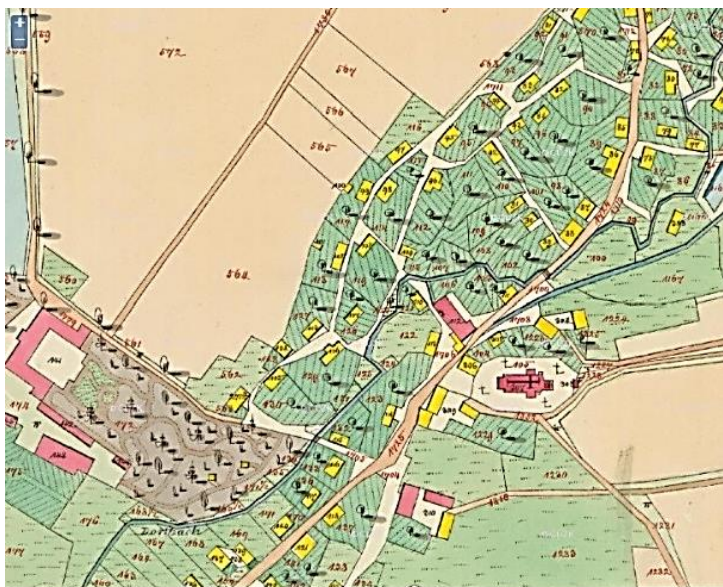
Evidenční list nemovité památky – kostel Navštívení Panny Marie [online]. Dostupné z:
<http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=152833&oNazSidOb=lobendava&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=11.07.2016&Limit=25>.

Evidenční list nemovité památky – kostel sv. Šimona a Judy [online]. Dostupné z:
<http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=136009&oNazSidOb=lipov%E1&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=11.07.2016&Limit=25>.

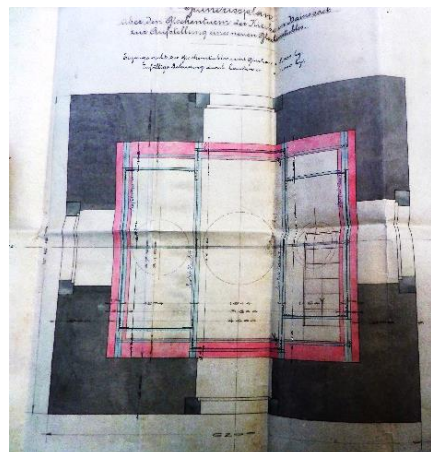
Ústřední archiv zeměměřičství a katastru [online]. Dostupné z: <http://archivnimapy.cuzk.cz>

11 Obrazové přílohy

Kostel v Lipové

Obrazová příloha č. 1
Kostel svatých Šimona a Judy na mapě stabilního katastru.
Zdroj: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

Obrazová příloha č. 2
Dobový náčrt stavby věže lipovského kostela.
Zdroj: SOkA Děčín, Farní úřad Lipová.

Obrazová příloha č. 3
Pohled na průčelí kostela s věží v rekonstrukci v pozadí.
Foto: Autorka

Obrazová příloha č. 4
Atypické řešení hlavního oltáře.
Foto: Autorka

Kostel v Lobendavě

Obrazová příloha č. 5

Kostel Navštívení Panny Marie na mapě stabilního katastru.

Zdroj: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

Obrazová příloha č. 6

Nástropní malba v kostele představující Zasnoubení Panny Marie.

Foto: Autorka

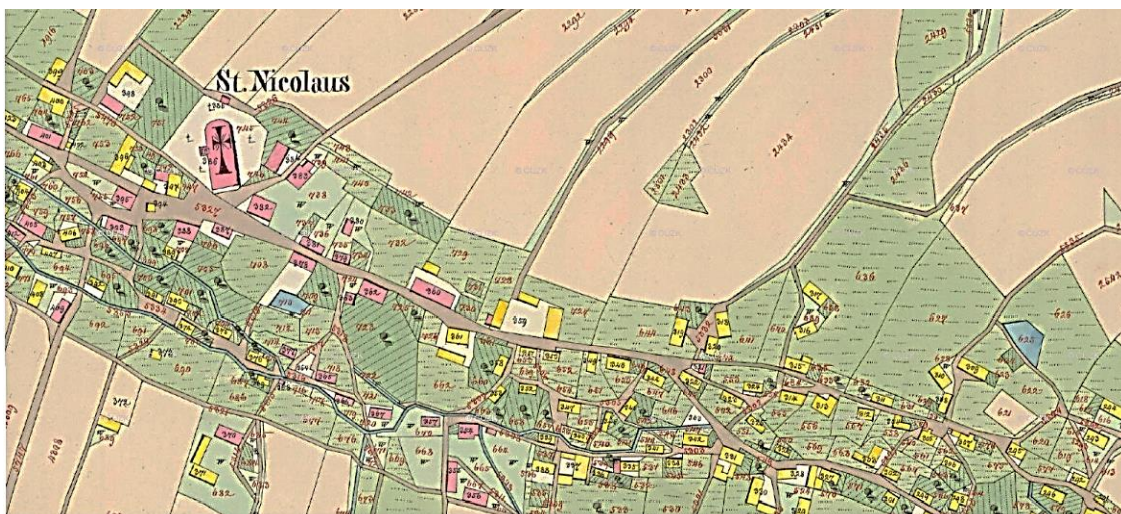

Obrazová příloha č. 7

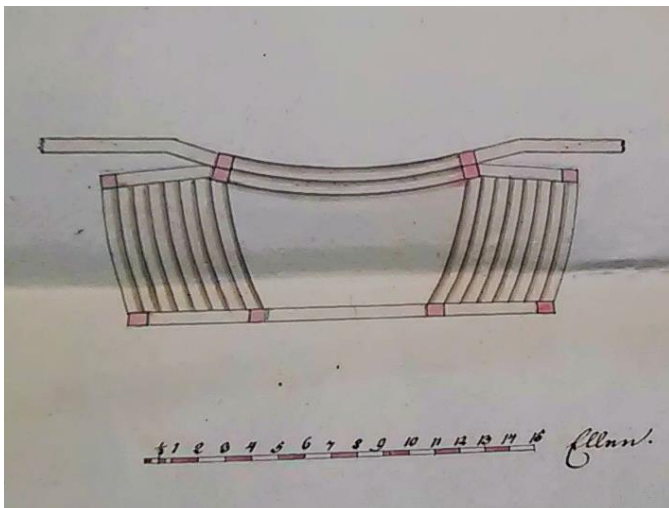
Pohled na hlavní oltář kostela.

Foto: Autorka

Kostel v Mikulášovicích

Obrazová příloha č. 8
Kostel svatého Mikuláše na mapě stabilního katastru.
Zdroj: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

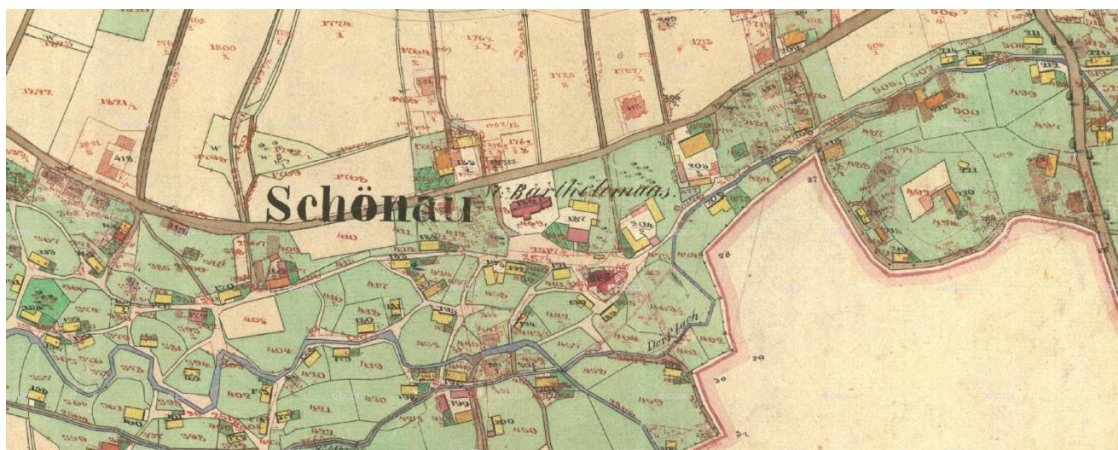

Obrazová příloha č. 9
Dobový nárys vstupního schodiště kostela.
Zdroj: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová,
inv. č. 379, sign. 15/6, kart. 85, Stavba kostela Mikulášovice.

Obrazová příloha č. 10
Náhrobek vsazený do stěny boční kaple odkazující na místní bratrstvo.
Foto: Autorka

Kostel ve Velkém Šenově

Obrazová příloha č. 11
Kostel svatého Bartoloměje na mapě stabilního katastru.
Zdroj: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

Obrazová příloha č. 12
Meziválečná podoba interiéru kostela.
Zdroj: Soukromý archiv rodiny Borovkových.

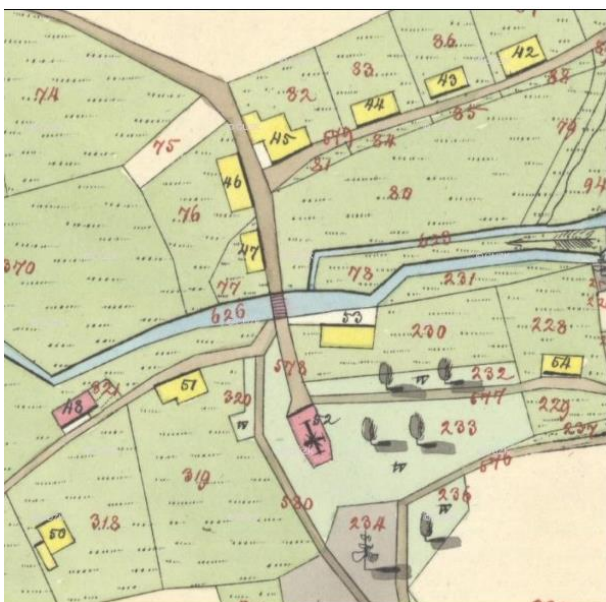

Obrazová příloha č. 13
Jedno ze zastavení nové křížové cesty.
Foto: Autorka

Obrazová příloha č. 14
Pokus o záchranu nástropní malby.
Zdroj: Soukromý archiv rodiny Borovkových.

Kostel ve Vilémově

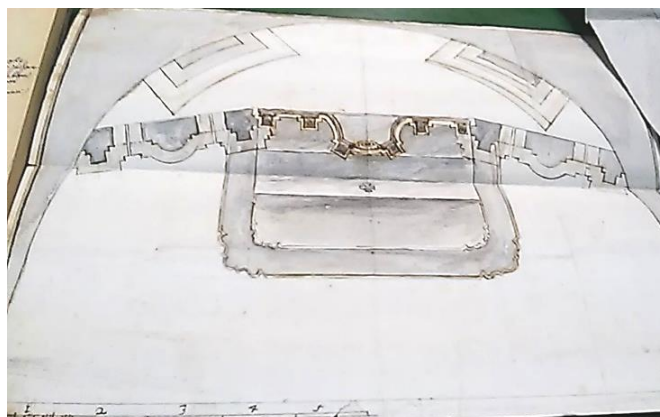
Obrazová příloha č. 15
Kostel Nanebevzetí Panny Marie na mapě stabilního katastru.
Zdroj: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

Obrazová příloha č. 16
Nákres podoby dnes neexistujících bočních oltářů kostela.
Zdroj: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová,
inv. č. 374, sign. 15/1, kart. 85, Stavba kostela Vilémov.

Obrazová příloha č. 17
Hlavní oltář kostela.
Foto: Autorka

Obrazová příloha č. 18
Nárys kněžiště kostela.
Zdroj: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Velkostatek Lipová,
inv. č. 374, sign. 15/1, kart. 85, Stavba kostela Vilémov.